

ZADIG
SAU
DESTINUL

POVESTE ORIENTALĂ
1747

românește de *Al. Philippide*

Primul roman filozofic al lui Voltaire, Zadig sau Destinul, poveste orientală, a apărut mai întâi, sub o formă redusă, la Amsterdam, în 1747, cu titlul de Memnon. Fusese compus cu câteva luni înainte, în toamna lui 1746, la Sceaux, după alții în vara lui 1747, la Anet, pentru a distra pe ducesa du Maine, stăpâna castelelor din acele localități. Soțul ducesei, mort în 1736, unul din bastarzii legitimați ai lui Ludovic al XIV-lea, îndepărtat de la regență în 1715 de către Philippe d'Orléans, făcuse figură de opoziționist și conspirator, evitând să apară la Versailles. Voltaire frecventa mica Curte de la Sceaux, la sud de Paris, încă din tinerețe. Citise acolo poemul său Liga, devenit apoi Henriada. Reluase legăturile cu acel mediu în 1746, când, îndemnat de doamna du Châtelet, se transformase în curtean al lui Ludovic al XV-lea, gratificat cu o pensie și cu titlul de istoriograf. Venea la Anet sau la Sceaux ca să critice viața și oamenii de la Versailles împreună cu o amfitrioană foarte dispusă să-i țină hangul. Castelul din Sceaux i-a fost adăpost în 1747, când a trebuit să plece precipitat din Fontainebleau în urma scandalului din saloanele reginei Maria Leszcinska, unde curteni trișeuri goliseră punga doamnei du Châtelet, fapt asupra căruia Voltaire i-a atras atenția în englezește, spre indignarea nobililor escroci.

O poveste cu subiect oriental nu era o excepție în scrierile lui Voltaire din acei ani. După tragediile Zulime (1740)

și Mahomet (1741), consultă intens lucrări despre istoria și religiile Arabiei, Persiei și Indiei, în vederea vastei sinteze care se va intitula *Eseu asupra moravurilor și spiritului națiunilor*. Paralel cu Memnon lucrează la tragedia *Sémiramis* a cărei acțiune este așezată pe aceleași maluri ale Eufra-
tului. De altfel, încă din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, Orientul era la modă în literatura franceză: zeci de tragedii, romane și nuvele, imitând pe Ibrahim al doamnei de Scudéry, pe Bajazet al lui Racine, sau inspirându-se din *O mie și una de nopți*, traduse de Galland (1704—1717), se slujeau de un cadru egiptean, persan sau indian pentru intrigile lor înveluite în misterul lumii islamice sau pentru a critica comod Franța contemporană, cum făcuse Montesquieu în *Scrisorile persane* (1721).

Un bilet al lui Voltaire către marchizul d'Argenson din vara lui 1747, scris în stil pompos oriental, vâdește intensitatea unei viziuni cărturărești a lumii orientale la scriitorul nostru. Biletul, care felicită pe marchiz pentru unele izbânte militare din ultima fază a războiului de succesiune la tronul Austriei, este plin de aluzii la Memnon. Abia publicat, romanul este reluat de autor, sporit cu noi aventuri și publicat din nou la Paris sub titlul de *Zadig*. Ediția era clandestină: anonimă și fără indicarea locului. Succesul i-a fost dintre cele mai susținute, cum o dovedesc cele douăzeci și patru de retipăriri pînă în 1785. Rareori o operă literară s-a înălțat ca *Zadig* sub forma unui mozaic de întâmplări împrumutate din izvoarele cele mai diverse, pentru obținerea unei culori orientale cît mai verosimile. Investigațiile istoriei literare au dovedit că unele episoade sînt luate din Galland, altele din *Descrierea Chinei* a lui du Halde, altele din memoriile unor călători, Bernier sau Chaudin, care vizitaseră Persia și India. Arta lui Voltaire a știut însă să le contopască pe toate într-o povestire unitară ale cărei capitole sînt legate prin puternica personalitate a eroului. Fiecare episod este un mic giuvaer literar, model de povestire simplă, de analiză psihologică și de satiră socială cu aluzii transparente la Parisul vremii dar mai ales la Curtea din Versailles și la intrigile ei. *Zadig*, calomniat

de curteni, pentru că este mai filozof și mai abil decât ei, sed-mână bine cu Voltaire, invidiat în 1746—1747 pentru pensia câpătată, o dată cu alegerea la Academie și cu alte semne de favoruri regale trecătoare.

De altfel, în multe alte întâmplări ale romanului, Zadig este în mare măsură Voltaire. Logica lui impecabilă, sprijinită de cunoștințe științifice solide, îl duce momentan la închisoare. Riscă moartea, acuzat pe nedrept că ar fi scris versuri satirice la adresa regelui. În toate peregrinările lui dă dovadă de înțelepciune, combate prejudecățile învechite și curmă disputele religioase. Cu toată silința lui de a fi folositor semenilor, rareori, și pentru scurtă vreme, întâlnește oameni înțelecători; mai adesea este invidiat, amenințat, izgonit. Aventurile lui Zadig sugerează că un destin capricios își bate joc de rațiune și de dreptate; curajul, știința, virtutea aduc lui Zadig numai nenorociri, în timp ce lășitatea, prostia, viciul, înghimfarea și înșelătoria sînt mijloace care conduc fără greș la avere, onoruri și considerație socială.

Pesimismul acesta exprimă, sub vălul unei ficțiuni, adîncă prăpastie dintre gândirea și acțiunea filozofului din secolul al XVIII-lea de o parte și cercurile conducătoare ale monarhiei absolute, de altă parte. Filozoful visează binele omenirii prin progres spiritual și își pune inteligența și știința în slujba regimului monarho-feudal, pentru a micșora suferințele și nedreptățile. Monarhia îl acceptă temporar, se slujește de el, dar neînțelegerea și divorțul sînt inevitabile. Zadig apare astfel ca expresia literară a imposibilității unei colaborări a filozofiei iluministe cu orînduirea vremii, carență constatată de Voltaire în acei ani petrecuți în Versailles-ul lui Ludovic al XV-lea.

Capitolul I

CHIORUL

Pe vremea regelui Moabdar trăia în Babilon un tânăr pe care îl chema Zadig și care avea o fire aleasă, întărită de educație. Deși tânăr și bogat, știa să-și înfrînceze pasiunile. Nu se silca să pară ce nu era. Nu ținea să aibă întotdeauna dreptate și știa să respecte slăbiciunea omenească. Lumea se mira cînd vedea că el, deși era deștept, nu-și bătea joc niciodată de vorbele acelea atît de puțin lămurite, atît de fără șir și atît de zgomotoase, de birfelile îndrăznețe, de afirmațiile ignorante și giumbușlucurile grosolane, în sfîrșit de toată zarva aceea deșartă care, la Babilon, se chema *conversație*. Zadig învățase din cartea Intli a lui Zoroastru că iubirea de sine este un balon umflat cu vînt din care ies furtuni cînd îl înțepi. Zadig mai ales nu se lăuda că disprețuiește femeile și că le subjugă. Era mărinos; nu-i era teamă să facă bine nemulțumitorilor, urmînd această mare învățătură a lui Zoroastru: *Cînd mînînci dă de mîncare și cinilor; chiar dacă te-ar mușca*. Era înțelept cît se poate, deoa-rece căuta să trăiască tot printre înțelepți. Priceput în știința vechilor chaldeeni, cunoștea și principiile fizice ale naturii așa cum erau cunoscute pe vremea

aceea, iar din metafizică¹ ştia ce s-a ştiut în toate timpurile, adică foarte puţin lucru. Era cu totul convins că anul avea trei sute şaizeci şi cinci de zile şi un sfert, în ciuda filozofiei celei noi din vremea lui, şi că soarele era în centrul lumii; iar când cei mai de seamă magi îi spuneau cu insultătoare trufie că avea gânduri rele şi că înseamnă să fii duşmanul statului dacă eşti încredinţat că soarele se învîrteşte împrejurul lui însuşi şi că anul are douăsprezece luni, el tăcea, fără minie şi fără dispreţ.

Zadig, fiind foarte bogat şi deci avînd prieteni, plăcut la chip, drept şi cumpătat la minte, cu o inimă sinceră şi mărinimoasă, crezu că ar putea să fie fericit. Avea de gînd să se însoare cu Semira, care, prin frumuseţe, naştere şi avere, era cea mai bună partidă din Babilon. Zadig avea faţă de dînsa o dragoste trainică şi serioasă, şi Semira îl iubea cu foc. Ziua fericită cînd aveau să se unească era aproape. Plimbîndu-se odată împreună pe la marginea Babilonului, pe sub palmierii de pe malul Eufratului, văzură venind către dînsii cîţiva oameni înarmaţi cu săbii şi săgeţi. Erau bătauşii tînărului Orcan, nepotul unui ministru, căruia curtenii unchiului său îi băgaseră în cap că are voie să facă tot ce poartă. Orcan nu avea nici una din însuşirile plăcute şi nici una din virtuţile lui Zadig; dar, deoarece credea că preţuieşte mult mai mult, era desperat văzînd că nu e iubit. Gelozia aceasta, care nu izvora decît din deşertăciunea lui, îl făcu să-şi închipuie că o iubea nebuneşte pe Semira. Îşi puse în cap s-o răpească. Răpitorii o luară pe sus şi, în

¹ În filozofia premarxistă, prin metafizică se înţelegea acea parte a filozofiei care se ocupa de problemele care ieşeau din cadrul experienţei (dumnezeu, suflet, libertatea voinţei etc.).

O dată cu crearea materialismului dialectic de către Marx şi Engels şi o dată cu dezvoltarea ştiinţelor naturii, concepţia metafizică despre lume a suferit un faliment.

Astăzi, prin metafizică se înţelege acea metodă care cercetează fenomenele naturii în mod neştiinţific, privindu-le — contrar realităţii — izolate unele de altele şi imuabile. Metafizica, este diametral opusă dialecticii, care priveşte fenomenele în dezvoltarea, schimbarea şi conexiunea lor (n. r.).

graba lor brutală, o rănire, făcînd astfel să curgă sîngele unei ființe care ar fi induiosat și tigrii muntelui Imaus. Semira spărgea cerul cu plînsetele ei. Striga: „Soțul meu drag! Sînt smulsă de lingă dragostea mea!” Nu se îngrijea de primejdia în care era; nu se gîndea decît la scumpul ei Zadig. Acesta o apără cu toată puterea pe care o dau curajul și dragostea. Ajutat numai de doi sclavi, îi alungă pe răpitori și o duse acasă pe Semira, leșinată și rănită, care deschizînd ochii, îl văzu și îi spuse:

— O, Zadig! Îmi erai drag ca un soț; îmi ești drag acum ca un om căruia îi datoresc cîntea și viața.

N-a fost inimă mai mișcată decît inima Semirei. Niciodată o gură mai fermecătoare n-a rostit simțiri mai adînci cu vorbele de foc pe care le inspiră atît recunoștința față de cea mai mare dintre binefaceri cît și dragostea cea mai adîncă.

Rana ei era ușoară și se vindecă repede. Zadig era rănit mai greu; o lovitură de săgeată chiar înțîng ochi îi făcuse o rană adîncă. Semira nu cerea zeilor decît ca iubitul ei să se vindece. Zi și noapte ochii ei erau scâlțați în lacrimi: aștepta clipa în care ochii iubitului vor putea iarăși să vadă. Dar un abces puse iarăși ochiul în primejdie. Trimiseră pînă la Memfis să-l aducă pe vestitul vraci Hermes, care veni cu mare alai. Îl cercetă pe bolnav și spuse că-și va pierde ochiul. Prezise chiar și ziua și ceasul cînd va trebui să se întîmple această nenorocire.

— Dacă ar fi fost ochiul drept, spuse el, l-aș fi vindecat. Dar rănile ochiului stîng nu se pot tămădui.

Tot Babilonul, plîngînd soarta lui Zadig, se minună de adîncimea și de știința lui Hermes. Peste două zile abcesul se sparse singur. Zadig se vindecă de-a binelea. Hermes scrisese o carte în care îi dovedi că nu trebuia să se vindece. Zadig nu citi cartea, însă, îndată ce putu să iasă, se pregăti să se ducă s-o vadă pe aceea care era speranța și fericirea vieții lui; numai pentru ca singură voia să aibă ochi. Semira era de trei zile la țară. În drum, Zadig află că această frumoasă doamnă, după ce declarase sus și tare că nu putea să

sufere pe chiori, se măritase cu Orcan în scara trecută. La vestea asta, Zadig căzu fără cunoștință. Durerea îl duse la marginea gropii; șezu multă vreme bolnav; dar, în sfârșit, rațiunea învinse mîhnirea și însăși durerea cumplită pe care o simțea îi sluji ca să se consoleze.

„Am văzut, se gîndi el, cît prețuiesc toanele unei fete crescute la Curte; mai bine mă însor cu o fată din starea de mijloc.”

Alese pe Azora, fata cea mai cuminte și mai de bună familie din oraș. Se însură cu dînsa și trăi cu ea o lună în cea mai deplină înțelegere și dragoste. Dar, de la o vreme, Zadig văzu că Azora era cam ușuratică și se prea grăbea să creadă că tinerii cei mai chipeși erau și cei mai plini de duh și de virtute.

Capitolul II

NASUL

Într-o zi Azora se întoarse de la plimbare foarte mînioasă.

— Ce ai tu, scumpa mea soție, îi spuse Zadig, și ce te-a necăjit atît de mult?

— Vail spuse ea, ai fi ca și mine dacă ai fi văzut ce-am văzut eu. M-am dus s-o mîngii pe tinăra văduvă Cosru, care acum două zile a clădit un cavou soțului ei pe malul pîrăului care curge la marginea livezii. În durerea ei a făgăduit zeilor că va ședeă lîngă mormînt atîta vreme cît apa pîrăului va curge în apropiere.

— Iată, spuse Zadig, o femeie vrednică de toată lauda, care își iubea într-adevăr bărbatul.

— O, spuse Azora, dacă ai ști ce făcea ea cînd m-am dus s-o vîd!

— Ce făcea?

— A pus să întoarcă pîrăul în altă parte.

Azora începu să arunce împotriva tinerei văduve muștrări atît de aspre și ocări atît de grele, încît această paradă de virtute nu-i plăcu lui Zadig.

Zadig avea un prieten pe care îl chema Cador. Era unul dintre tinerii pe care Azora îi socotea mai cinstiți și mai merituoși decât alții. Zadig îi se destăinuia și îi câștigă credința, atât cât putu, printr-un dar de preț. Azora, după ce petrecuse două zile la o prietenă, la țară, se întoarce acasă a treia zi. Servitorii, plângând, îi spuseră că bărbatul ei murise pe neașteptate noaptea trecută, că nimeni nu îndrăznise să-i aducă această tristă veste și că Zadig fusese înmormântat în cavoul familiei, în fundul grădinii. Azora plinse, își smulse părul și se jură că are să moară. Seara, Cador îi ceru voie să vină s-o vadă și plinse alături de dînsa. A doua zi plinseră mai puțin și prinziră împreună. Cador îi spuse că prietenul lui îi lăsase cea mai mare parte din avere și îi mărturisi că ar fi foarte fericit să împartă averea cu dînsa. Doamna plinse, se supără, apoi se domoli. Cina fu mai lungă decât prinzul. Stătură de vorbă cu mai multă încredere. Azora îl laudă pe cel mort, dar mărturisi că Zadig avea meștehne care îi lipseau lui Cador.

Pe la mijlocul mesei, Cador se plinse că-l doare grozav splina. Doamna, neliniștită și grijulie, porunci să se aducă toate miresmele cu care obișnuia să se parfumeze, doar va găsi vreuna care să fie bună pentru boală de splină. Îi păru foarte rău că vrăciul Hermes nu mai era în Babilon. Binevoi chiar să atingă cu mîna partea în care Cador simțea dureri așa de mari.

— Suferi de mult de boala asta? îl întreabă ea miloasă.

— M-aduce cîtcodată pînă la marginea mormîntului, răspunse Cador; și numai un singur leac mă poate ușura: să-mi pun pe partea care mă doare nasul unui om mort cu o zi înainte.

— Ciudat leac, spuse Azora.

— Nu-i mai ciudat, răspunse el, decât săculețele domnului Arnoult împotriva damblalei.¹

¹ Era pe vremea aceea un babilonian, numit Arnoult, care anunța prin gazete că vindecă și previne toate apoplexiile cu un săculeț cu leacuri atîrnat de gît. (Nota lui Voltaire.)

Acest argument, împreună cu marile merite ale tînărului, o făcură pe doamnă să se hotărască.

„La urma urmei, își spuse ea, cînd bărbatul meu va trece din lumea de ieri în lumea de mîine pe podul Cinavar, oare ingerul Asrael n-are să-i dea voie să treacă din pricină că nasul lui va fi mai scurt în a doua viață decît în intlia?” Așadar luă un brici, se duse la mormîntul lui bărbatu-său, îl stropi cu lacrimi și se aplecă să taie nasul lui Zadig, care ședea întins în groapă. Zadig se ridică atunci ținîndu-se cu o mîină de nas și cu cealaltă apucînd briciul.

— Doamnă, spuse el, nu mai striga atîta împotriva văduvei lui Cosru; gîndul de a-mi tăia nasul e la fel cu gîndul de-a întoarce pirăul.

Capitolul III

CIINELE ȘI CALUL

Zadig simți că intlia lună de căsătorie, așa cum scrie în cartea *Zend*, este luna mierii, și că luna a doua este luna pelinului. Nu trecu mult timp și el fu silit s-o alunge pe Azora, cu care era din ce în ce mai greu de trăit, și își căută fericirea în studiul naturii. „Nimeni nu-i mai fericit, spunea el, decît un filozof care citește în cartea aceasta mare pe care Dumnezeu a pus-o sub ochii noștri. Adevărurile pe care le descoperă sînt ale lui; își nutrește și își înalță sufletul; trăiește liniștit; nu se teme de oameni și scumpa lui soție nu vine să-i taie nasul.”

Plin de aceste gînduri, Zadig se retrase într-o vilă pe malul Eufratului. Acolo, el nu-și petrecea timpul calculînd cîte dramuri de apă curgeau într-o secundă sub bolțile vreunui pod sau dacă în luna Șoarecelui cădea o picătură de apă mai mult decît în luna Berbecului. Nu se gîndea să facă mătase din pînză de păianjen și nici porțelan din carafe sparte. Dar cerceta mai ales însușirile animalelor și ale plantelor. Dobîndi în

curînd o pricepere care îl făcea să descopere mii de deosebiri acolo unde oamenii nu văd decît uniformitate.

Intr-o zi, în timp ce se plimba la marginea unei pădurici, văzu că vine în fugă spre dînsul un eunuc al reginei, urmat de mai mulți ofițeri, care păreau să fie foarte neliniștiți și care alergau de colo pînă colo, ca niște oameni rătăciți care au pierdut un lucru de mare preț și umblă acum să-l găsească.

— Tinere, spuse eunucul, n-ai văzut cumva clinele reginei?

Zadig răspunse cuviincios:

— E cățea, nu e cline.

— Ai dreptate, spuse eunucul.

— E o cățelușă, adăugă Zadig. A făcut pui de curînd; șchiopătează de piciorul stîng din față și are urechi foarte lungi.

— Ai văzut-o? întrebă eunucul, glîsînd de atîta alergătură.

— Nu, răspunse Zadig, n-am văzut-o niciodată și n-am știut pînă acuma că regina avea o cățea.

Tocmai atunci, printr-o ciudățenie obișnuită a soartei, cel mai frumos cal din grajdurile regelui scăpase din mîinile unui rîndaș și o luase la fugă pe cîmpiile Babilonului. Marele maestru de vînătoare al Curții și toți ceilalți ofițeri de la Curte alergau după el tot așa de neliniștiți ca și eunucul după cățeaua reginei. Marele maestru de vînătoare se apropie de Zadig și îl întrebă dacă n-a văzut calul regelui. Zadig răspunse:

— E calul care aleargă cel mai bine. Are cinci picioare înălțime și copita foarte mică. Coada are o lungime de trei palme și jumătate. Capetele zăbalei sînt de aur de douăzeci și trei de carate; potcoavele sînt de argint curat.

— Încotro a apucat-o? Unde-i? întrebă marele maestru de vînătoare.

— Nu l-am văzut, răspunse Zadig, și n-am auzit niciodată de dînsul.

Marele maestru de vînătoare și eunucul fură încredințați că Zadig a furat calul regelui și cățeaua reginei.

Il luară pe sus și îl duseră în fața adunării marelui Desterham, care îl osîndi să fie bătut cu cnutul și să-și petreacă restul vieții în Siberia. Abia se dăduse sentința și se găsiră calul și cățeaua. Judecătorii se văzură în dureroasa situație de a-și schimba hotărîrea pe care o dăduseră. Ei îl condamnă pe Zadig să plătească patru sute de uncii de aur pentru că a spus că n-a văzut ceea ce a văzut. Zadig trebui mai întîi să plătească amenda și după aceea i se dădu voie să se apere în fața consiliului marelui Desterham.

El vorbi astfel:

— Luceferi ai dreptății, adîncuri de știință, oglinzi de adevăr, voi care aveți greutatea plumbului, tăria fierului, strălucirea diamantului și multă înrudire cu aurul, acum, fiindcă îngăduit îmi este să vorbesc înaintea acestei auguste adunări, vă jur pe Orosmad că n-am văzut niciodată preacînstita cățea a reginei și nici calul sfînt al regelui. Iată ce mi s-a întîmplat. Mă plimbam la marginea pădurii, acolo unde l-am întîlnit pe venerabilul eunuc și pe preailustrul mare maestru de vînătoare. Am văzut pe nisip urmele unui animal și mi-am dat repede seama că erau ale unui cățeluș. Niște diре ușoare și lungi care se aflau între urmele labelor mi-au arătat că era o cățea ale cărei țîțe atingeau pămîntul și că prin urmare făcuse pui de curînd. Alte urme, care păreau că atinseseră nisipul alături de labele de dinainte, mi-au dovedit că avea urechile foarte lungi; și, văzînd că urma unei labe era pretutîndeni mai puțin adîncă decît urmele celorlalte labe, am înțeles că această cățea a augustei noastre regine era, fie-mi iertat să spun, puțin cam șchioapă.

În ce privește calul regelui regilor, veți ști că, plimbîndu-mă pe un drum în pădure, am văzut niște urme de potcoave. Toate erau la depărtări egale. Iată, mi-am spus eu, un cal care are un galop desăvîrșit. Praful de pe copaci, pe drumul îngust care n-are decît șapte palme lărgime, era scuturat puțin în dreapta

și în stînga, la trei palme și jumătate de la mijlocul drumului. Calul acesta, mi-am spus, are o coadă de trei palme și jumătate, care, mișcîndu-se în dreapta și în stînga, a șters praful de pe copaci. Sub copacii care alcătuiau o boltă de crengi înaltă de cinci picioare am văzut frunze de curînd căzute și mi-am dat seama că acest cal atinsese crengile cu capul și că prin urmare el avea o înălțime de cinci picioare. Cît despre zăbală, trebuie să fie de aur de douăzeci și trei de carate: calul s-a frecat cu capul zăbalei de o piatră care se cheamă mehenghi, care slujește tocmai la încercarea aurului și pe care am încercat-o și eu. Am văzut, în sfîrșit, după semnele lăsate de copite pe alte pietre, că era potcovit cu argint curat.

Toți judecătorii se minunară de deșteptăciunea adîncă și subtilă a lui Zadig. Se duse vestea pînă la rege și regină. Nu se vorbea decît de Zadig prin anticamerele și sălile palatului, deși cîtiva magi erau de părere că trebuie ars pe rug fiindcă e vrăjitor. Regele porunci să i se dea înapoi amenda de patru sute de uncii de aur la care fusese condamnat. Grefierul, portăreii, procurorii veniră toți la el cu mare pompă să-i înapoieze cele patru sute de uncii; păstrară însă trei sute nouăzeci și opt pentru cheltuieli de judecată; și aprozii lor cerură bacșiș.

Zadig văzu cît este de primejdios cîteodată să știi prea multe și se jură ca, de acum înainte, să nu mai spună ce vede.

Prilejul acesta se ivi în curînd. Un prizonier politic fugi din închisoare și trecu prin fața ferestrelor lui. Zadig fu întrebat, dar nu răspunse nimic. Se dovedi însă că se uitase pe fereastră. Pentru această crimă fu amendat la cinci sute de uncii de aur. Zadig mulțumi judecătorilor pentru bunăvoința lor, după obiceiul Babilonului. „O, Doamne! își spuse el, ce nenorocire să te plimbi printr-o pădure prin care a trecut cățeaua reginei și calul regelui! Ce primejdios e să te uiți pe fereastră! Și ce greu e să fii fericit în viață!”

Capitolul IV

INVIDIOSUL

Zadig vru să-și aline cu ajutorul filozofiei și al prieteniei necazurile pe care i le dăduse soarta. Într-o mahala a Babilonului el avea o casă mobilată cu gust și în care adunase toate lucrurile frumoase și toate plăcerile vrednice de un om cumsecade. Dimineața, biblioteca lui era deschisă tuturor savanților; seara, masa lui era pusă pentru lumea alcasă. Dar își dădu seama în curînd cît de primejdioși sînt savanții. Odată se iscă o mare ceartă cu privire la o lege a lui Zoroastru, care le oprea să mănînce carne de grifon.

— Cum să oprești grifonul, cînd acest animal nici nu există? spuneau unii.

— Trebuie să existe, spuneau alții, pentru că Zoroastru nu îngăduie să-l mănînce.

Zadig voi să-i împace și le spuse:

— Dacă grifonii există, să nu-i mîncăm; dacă nu există, n-avem să-i mîncăm nici atîta, și în acest chip vom asculta toți de Zoroastru.

Un savant care scrisese treisprezece volume despre însușirile grifonului și care pe lingă asta mai era și mare teurg se grăbi să se ducă să-l pîrască pe Zadig la un arhimag numit Yebor, care era cel mai prost chaldecian și deci cel mai fanatic. Omul acesta l-ar fi tras bucuros în țeară pe Zadig spre slava Soarelui și cu acest prilej ar fi spus pe dinafară ceaslovul lui Zoroastru, cu mare mulțumire în glas. Prietenul Cador (un prieten face mai mult decît o sută de preoți) se duse la bătrînul Yebor și îi spuse:

— Trăiască soarele și grifonii! să nu cumva să-l pedepsești pe Zadig: e un sfînt. Are o mulțime de grifoni în ogradă și nu-i mănîncă; și învinuitorul lui e un eretic care îndrăznește să spună că iepurii de casă au piciorul despîcat și nu sînt murdarii.

— Bine! spuse Yebor, clătînd din capul lui chel. Zadig trebuie tras în țeară pentru că a vorbit rău de

grifoni, iar celălalt pentru că a vorbit rău de iepuri.

Cador potoli lucrurile cu ajutorul unei domnișoare de onoare cu care făcuse un copil și care avea mare trecere în sfatul magilor. Nimeni n-a fost tras în țeapă. Fapt care făcu pe mulți învățați să cîrtească și să prorocească decadența Babilonului. Zadig spuse: „Iată de ce atîrnă fericirea! Totul pe lume mă năpăstuiește, chiar și ființele care nu există!” Blestemă savanții și nu mai vru să se întâlnească decît cu fețe simandicoase.

Postea la el acasă pe oamenii cei mai aleși din Babilon și doamnele cele mai plăcute la vorbă și la chip. După ce ascultau muzică, treceau la masă, unde se serveau numai bucate alese; masa era însuflețită întotdeauna de conversații plăcute din care el știa să înlăture goana după spirit, care este cel mai sigur mijloc să nu ai spirit de loc și modul cel mai nimerit de a strica o societate oricît de strălucită ar fi ea. Zadig nu puna nici o vanitate nici în alegerea prietenilor, nici în alegerea bucatelor; în orice lucru el prefera să fie într-adevăr ceva și să nu pară numai că este; și prin asta el își atrăgea o stimă adevărată, la care nu rivnea.

Peste drum de dînsul locuia Arimaz, un om al cărui suflet rău era zugrăvit pe fața lui grosolană. Era ros de fiere și puhav de trufie și, mai mult decît toate, era un om de duh plicticos. Nu putuse să-și facă drum în lume și acum îi clevea pe toți din răzbunare. Deși era bogat, cu greu îi atrăgea la dînsul pe lingușitori. Zgomotul caleștilor care veneau seara la Zadig îl necăjea; zgomotul laudelor îl supăra și mai mult. Se ducea cîteodată la Zadig și se așeza la masă fără să fie postit. Strica voia bună a tuturor, așa cum se spune că harpiile¹ strică hrana pe care o ating. O dată vru să facă o petrecere în cinstea unei doamne care, în loc

¹ Monștri din mitologia greacă, cu față de femeie și trup de vultur (n.t.).

să vină la dînsul, se duse la masă la Zadig. Altă dată, stînd de vorbă amîndoi la palat, salutară pe un ministru care-l pofti la masă pe Zadig și nu-l pofti pe Arimaz. De multe ori, chiar ura cea mai grozavă nu are temeieri mai serioase decît acesta. Arimaz, căruia în Babilon i se spunea Invidiosul, vru să-l doboare pe Zadig pentru că i se spunea Fericitul. Prilej de a face rău se găsește de o sută de ori pe zi și prilej de a face bine numai o dată pe an, după cum spune Zoroastru.

Invidiosul se duse la Zadig și îl găsi plimbindu-se prin grădină cu doi prieteni și o doamnă căreia îi spunea cîteodată lucruri galante, dar numai așa, ca să i le spună. Vorbeau acum despre războiul pe care regele tocmai îl isprăvisese cu izbîndă împotriva prințului Hyrcaniei, care era vasalul lui. Zadig, care se luptase cu vitejie în acest scurt război, aducea mari laude regelui și încă și mai mari doamnei. Scoase carnetul și scrise patru versuri pe care i le dădu acesteia să le citească. Prietenii îl rugară să le citească și lor. Dar Zadig nu voi, din modestie sau mai degrabă dintr-un amor propriu foarte îndreptățit. El știa că versurile improvizate nu sînt niciodată bune decît pentru aceea în cinstea căreia au fost făcute. Rupse în două foaia pe care le scrisese și zvîrli cele două bucăți într-otufă de trandafiri unde ceilalți le căutară degeaba. Incepu să plouă. Intrară în casă. Invidiosul rămase în grădină și începu să caute pînă găsi o bucată din foaia aruncată. Fusesse ruptă în așa fel încît fiecare jumătate de vers care rămăsese avea un înțeles și forma chiar un vers mai mic. Dar, printr-o întîmplare și mai ciudată, aceste versuri mici aveau un înțeles și conțineau niște groaznice ocări împotriva regelui. Iată ce se putea citi pe acea hîrtie:

Prin mari nelegiuiri
Statornicit pe tron,
În pacea tuturor
E singurul dușman.

Invidiosul se simți fericit înția oară în viața lui. Putea acum să doboare un om cinstit și vrednic. Plin de o crudă bucurie, el trimise regelui această satiră scrisă de mîna lui Zadig. Zadig, cei doi prieteni și cu doamna fură aruncați în închisoare. Zadig fu în curînd judecat fără drept de apărare. Cînd îl aduseră ca să-i citească sentința, Invidiosul îi ieși în cale și îi spuse cu glas tare că versurile lui nu făceau doi bani. Zadig nu avea pretenția că e bun poet; dar era mîhnit fiindcă fusese condamnat pentru batjocuri aduse regelui și fiindcă vedea că doi prieteni și o femeie frumoasă stăteau la închisoare din pricina unei nelegiuiri pe care nu o săvîrșiseră. Nu i se dădu voie să vorbească deoarece carnetul lui vorbea pentru dînsul. Așa era legea în Babilon. Îl duseră la osîndă. Pe drum, de o parte și de alta se adunaseră o mulțime de curioși, dar nici unul nu îndrăznea să-l plîngă și toți se îngheșuiau să-l privească și să vadă cum are să moară. Numai rudele lui erau mîhnite, fiindcă nu-l puteau moșteni. Trei sferturi din averea lui fuseseră confiscate în folosul regelui și un sfert în folosul Invidiosului.

În timp ce el se pregătea să moară, papagalul regelui își luă zborul de pe balconul unde ședea și se lasă în grădina lui Zadig pe o tufă de trandafiri. Dintr-un piersic din apropiere vîntul smulse o piersică și o duse în tufa de trandafiri: aici căzu pe o bucată de hîrtie și se lipi de ea. Papagalul luă în plisc piersica și hîrtia, le aduse pe amîndouă și le puse pe genunchii monarhului. Regele, curios, se uită pe hîrtie și văzu niște cuvinte care nu aveau nici un înțeles și care păreau să fie niște sfîrșituri de vers. Regelui îi plăcea poezia. Cu suveranii cărora le plac versurile te poți întotdeauna înțelege. Întîmplarea aceasta cu papagalul îl puse pe gînduri. Regina, care își aduse aminte de ceea ce era scris pe foaia din carnetul lui Zadig, porunci să i-o aducă. Puseră alături amîndouă bucățile,

care se potriveau împreună foarte bine. Citiră atunci versurile, așa cum le făcuse Zadig:

Prin mari nelegiuiri s-a tulburat pământul.

Statornicit pe tron, regele stăpânește.

În pacea tuturoră numai amorul luptă:

È singurul dușman de care te poți teme.

Regele porunci ca Zadig să fie adus numai decît înaintea lui, iar doamna și cei doi prieteni să fie scoși din închisoare. Zadig se aruncă cu fața în jos la picioarele regelui și ale reginei și le ceru foarte umil iertare că a făcut versuri preaste. Vorbi în chip atît de plăcut, cu atîta duh și atîta înțelepciune, încît regele și regina voiră să-l mai vadă. Zadig mai veni la Curte și plăcu și mai mult. I se dădu toată averea Invidiosului care-l învinuise pe nedrept; dar Zadig i-o dădu înapoi și Invidiosul nu simți decît plăcerea de a nu-și fi pierdut averea. Stima regelui față de Zadig creșcu meru. Îl făcea părtaş la toate plăcerile lui și îi cerea sfatul în toate treburile. Regina începuse să se uite la dînsul cu o bunăvoință care putea, într-o bună zi, să ajungă primejdioasă pentru dînsa, pentru rege, augustul ei soț, pentru Zadig și pentru țara întrecagă. Zadig începuse să creadă, în vremea asta, că nu-i greu să fii fericit.

Capitolul V

MĂRINIMOSUL

Veni vremea cînd trebuia să se prăznuiască o mare sărbătoare care cădca o dată la cinci ani. Era în Babilon obiceiul ca, din cinci în cinci ani, să se facă cunoscut în chip solemn cetățeanul care făcuse fapta cea mai mărinimoasă. Sfetnicii și magii erau judecători. Marele satrap, care avea în grija lui orașul, aducea tuturoră la cunoștință cele mai frumoase fapte care se petrecuseră sub guvernarea lui. Fiecare își spunea părerea. Regele dădea hotărîrea. La această sărbătoare

Am scos din slujbă acum cîteva zile pe ministrul și favoritul meu Coreb. Eram foarte nemulțumit de el și totuși curtenii îmi spuneau că eram prea îngăduitor; care mai de care îl vorbeau de rău. L-am întrebat pe Zadig ce crede și el, cu îndrăzneală, mi-a spus numai lucruri bune despre Coreb. Mărturisesc că am văzut de multe ori în poveștile noastre cum unul a plătit o greșală cu averea lui, cum altul a ținut mai mult la maică-sa decît la femeia iubită; dar n-am citit nicăieri că un curtean a vorbit de bine pe un ministru scos din slujbă și pe care suveranul lui era supărat. Dau douăzeci de mii de galbeni fiecăruia dintre aceia care au fost înfățișați pentru faptele lor mărinimoase; cupa însă o dau lui Zadig.

— Eu cred, spuse Zadig, că numai mării-tale i se cuvine cupa; mării-ta a săvîrșit o faptă nemaipomenită pentru că, fiind rege, mării-ta nu te-ai supărat pe robul tău atunci cînd acesta s-a împotrivit patimii tale.

Toți admirară pe rege și pe Zadig. Judecătorul care-și dăduse averea, tînărul care își măritase iubita cu prietenul lui, soldatul care își lăsase iubita să moară numai ca s-o scape pe maică-sa primiră darurile din partea monarhului; numele lor fură înscrise în cartea mărinimoșilor. Zadig cîpătă cupa. Regele își cîștigă renumele de stăpînitor bun, renume pe care nu-l păstră multă vreme. Ziua aceea fu însemnată prin serbări mai îndelungate decît îngăduia legea. Amintirea lor dăinuiește și acum în Asia. Zadig spunea: „În sfîrșit, sînt fericiți!” Dar se înșela.

Capitolul VI

MINISTRUL

Regele își pierduse primul-ministru. El îl alese acum pe Zadig ca să îndeplinească această funcție. Toate frumoasele doamne din Babilon se bucurară de această alegere, fiindcă niciodată de la întemeierea

venea lume de la capătul pământului. Invingătorul primea din mâinile monarhului o cupă de aur împodobită cu pietre scumpe și regele rostea aceste cuvinte: „Primește această răsplată a mărinimiei, și binevoiască zeii să-mi dea mulți supuși care să-ți semene!”

Cînd sosi această memorabilă zi, regele se așeză pe tron, înconjurat de sfetnici, de magi și de solii tuturor popoarelor care veneau să vadă aceste jocuri, unde gloria se dobîndea nu prin iuțea cailor, nu prin puterea trupurilor, ci prin virtute. Marele satrap aduse la cunoștință cu glas tare faptele care puteau prilejui celor care le săvîrșiseră această răsplată fără preț. Dar el nu vorbi de mărinimia cu care Zadig îi dăduse înapoi Invidiosului toată averea; asta nu era o faptă vrednică de răsplată.

El înfățișă mai întîi pe un judecător care, după ce-l făcuse pe un om să piardă un proces printr-o greșală de care nici nu era măcar răspunzător, îi dăduse toată averea lui, care prețuia cît tot ce pierduse acel om.

Arătă apoi pe un tînăr care, fiind îndrăgostit de o fată cu care voia să se căsătorească, o lăsase unui prieten care murea de dragul ei; pe lingă asta o mai și înzestrase.

Pe urmă aduse pe un soldat care, în războiul din Hyrcania, dăduse o pildă și mai mare de mărinimie. Niște soldați dușmani voiau să-i răpească iubita; el o apără împotriva lor; în vremea asta, cineva îi spuse că alți hyrcanieni voiau s-o răpească pe mamă-sa, la cîtiva pași de acolo. Plîngînd, își lăsă iubita și alergă s-o scape pe mamă-sa. Se întoarse apoi la accea pe care o iubea și o găsi pe moarte. Voi atunci să se omoare; dar mamă-sa îl dojeni și îi spuse că el e singurul ei sprijin și atunci soldatul avu curajul să îndure viața mai departe.

Judecătorii ar fi vrut să dea soldatului premiul. Regele luă cuvîntul și spuse:

— Fapta lui și faptele celorlalți sînt frumoase, dar nu mă miră. Ieri, Zadig a făcut ceva care m-a mirat.

imperiului nu mai fusese un ministru atât de tânăr. Toți curtenii erau supărați. Invidiosul scuipa sînge și nasul i se umflă grozav de tare. Zadig, după ce mulțumi regelui și reginei, se duse să mulțumească și papagalului.

„Pasăre frumoasă, îi spuse el, tu mi-ai scăpat viața și m-ai făcut ministru. Cățeaua și calul mărilor-lor îmi făcuseră mult rău, dar tu mi-ai făcut bine. Iată de ce atîrnă soarta oamenilor! Însă, adăugă el, un noroc atât de neobișnuit se va stinge poate în curînd.” Papagalul răspunse: „Da”. Cuvîntul acesta îl miră pe Zadig; dar, cum era bun naturalist și nu credea că papagalii pot fi profeți, se liniști repede și căută să-și îndeplinească slujba cît putea mai bine.

Îi făcu pe toți să simtă puterea sfîntă a legilor și nu stingheri pe nimeni cu înalta lui funcție. Nu tulbură pe sfetnicii divanului; fiecare vizir putea să aibă orice părere fără ca el să se supere. Cînd judeca vreo pricină, nu el judeca, ci legea. Dar cînd legea era prea aspră, o domolea, și cînd nu erau legi, dreptatea lui făcea niște legi atât de bune încît ai fi crezut că sînt ale lui Zoroastru.

De la dînsul au păstrat popoarele acest mare principiu: că e mai bine să scapi pe un vinovat decît să osîndești pe un nevinovat. Zadig era de părere că legile erau făcute ca să ajute pe oameni, nu numai să-i sperie. Avea o mare pricepere în descoperirea adevărului, pe care toți oamenii caută să-l acopere.

Chiar din primele zile ale ocîrmuirii lui, Zadig își arătă această pricepere. Un vestit negustor din Babilon murise în India. Își lăsase averea, pe din două, celor doi fii ai lui, după ce sora lor se măritase, și mai lăsase și un legat de treizeci de mii de galbeni aceluia dintre feciori care va fi socotit că-l iubește mai mult. Fiul cel mare îi clădi un cavou; celălalt spori cu o parte din moștenirea lui zestrea soră-si. Toată lumea spunea: „Cel mai mare iubește mai mult pe tată-său; cel mai mic ține mai mult la soră-sa. Celui mai mare trebuie să i se dea cei treizeci de mii de galbeni.”

Zadig îi chemă la dînsul, pe rînd. Spuse celui mai mare:

— Tatăl tău n-a murit; a fost bolnav, s-a vindecat și acum se întoarce în Babilon.

— Mulțumesc lui Dumnezeu, răspunse băiatul; păcat de cavou că m-a costat cam scump!

După aceea, Zadig spuse același lucru celui mai mic.

— Mulțumesc lui Dumnezeu, răspunse el; am să dau înapoi tatei tot ce am; aș vrea numai să lase soră-mi ce i-am dat ei.

— N-ai să dai înapoi nimic, spuse Zadig, și ai să capeți cei treizeci de mii de galbeni. Tu iubești mai mult pe tatăl tău.

O fată foarte bogată făgăduise la doi magi că se va căsători cu fiecare dintre ei. După ce timp de vreo cîteva luni căpătase învățătură și de la unul și de la celălalt, fata se trezi că e însărcinată. Amîndoi magii voiră s-o ia.

— Am să iau de bărbat, spuse fata, pe acela dintre voi care m-a făcut în stare să dau imperiului un cetățean.

— Eu am făcut sapta aceasta bună, spuse unul.

— Ba eu am avut această plăcere, spuse celălalt.

— Bine, zise ea, atunci am să spun că e tatăl copilului acela dintre voi care îi va da creșterea cea mai frumoasă.

Fata născu un băiat. Fiecare dintre cei doi magi voia să-l crească. Pricina fu adusă în fața lui Zadig. El îi chemă la dînsul pe cei doi magi.

— Ce ai să înveți tu pe copil? întrebă el pe unul dintre dînsii.

— Am să-l învăț, spuse magul, cele opt părți ale discursului, dialectica, astrologia, demonomania, ce este substanța și accidentul, abstractul și concretul, monadele¹ și armonia prestabilită.

¹ În sistemul filozofic al lui Leibniz (1646—1716) monada este substanța simplă, activă, indivizibilă, din care sînt alcătuite toate ființele (n.t.).

— Eu, spuse cel de al doilea, voi căuta să-l fac să
fie drept la cuget și vrednic să aibă prieteni.

Zadig rosti:

— Fie că ești, fie că nu ești tatăl lui, ai s-o iei pe
mamă-sa.

Capitolul VII

DISCUȚII ȘI AUDIENȚE

Astfel Zadig își arăta înțelepciunea minții și bună-
tatea sufletului. Lumea îl admira și totuși îl și iubea.
Trecea drept cel mai fericit dintre oameni; țara în-
treagă era plină de numele lui; toate semeile se uitau
la dînsul; toată lumea lăuda spiritul lui de dreptate;
savanții îl priveau ca pe un oracol; chiar și preoții
mărturiseau că știe mai multe decît bătrînul arhimag
Yebor. Nici vorbă nu mai era să fie dat în judecată
pentru grifoni. Nimeni nu credea decît ceea ce i se
părea lui vrednic de crezut.

Era în Babilon o mare neînțelegere, care ținea de
vroco mie cinci sute de ani și care împărțea țara în
două secte la fel de îndrjite. Una pretindea că trebuia
să intri în templul lui Mithras numai cu piciorul
stîng; cealaltă nu putea suferi acest obicei și intra
numai cu piciorul drept. Toți așteptau acum marea
sărbătoare a focului sfînt ca să afle care sectă va fi
sprijinită de Zadig. Lumea întreagă avea ochii ațintiți
asupra picioarelor lui și tot orașul era în agitație și
așteptare. Zadig intră în templu sărînd cu amîndouă
picioarele deodată și dovedi după aceea printr-o cuvîn-
tare plină de elocință că Dumnezeuul cerului și al
pămîntului, care nu face deosebire de persoane, nu
face deosebire nici între piciorul drept și piciorul stîng.

Invidiosul și nevastă-sa pretinseră că în cuvîntarea
lui nu erau destule figuri, că nu pusese îndeajuns să
joace munții și dealurile. „E sec și fără talent, spuneau

ei; nu vezi la dînsul nici marea care o ia la fugă, nici stelele care cad, nici soarele care se topește ca ceara; n-are nimic din stilul cel bun, oriental." Zadig se mulțumea să aibă stilul rațiunii. Toată lumea se dădu de partea lui, și asta nu pentru că era pe calea cea dreaptă, nu pentru că era un om cu judecată, nu pentru că merita să fie iubit, ci pentru că era mare vizir.

Tot așa de bine puse el capăt marelui proces dintre magii albi și magii negri. Albii spuneau că atunci cînd te rogi lui Dumnezeu e o nelegiuire să te întorci cu fața la răsăritul de iarnă; negrii ziceau că Dumnezeu disprețuia rugăciunile oamenilor care se întorceau către apusul de vară. Zadig hotărî că fiecare poate să se întoarcă încotro poartă.

Zadig găsi secretul de a isprăvi dimineața cu toate treburile, atît cu cele particulare, cît și cu cele obștești. În restul zilei se ocupa de înfrumusețarea Babilonului. Punea să se reprezinte tragedii la care lumea plîngea și comedii la care rîdea; lucrul acesta nu mai era la modă de mult și el îl înființă din nou fiindcă era om de gust. N-avea pretenția că știe mai mult decît artiștii; îi răsplătea cu daruri și distincții și nu era invidios în taină din cauza talentului lor. Seara îl înveselea mult pe rege și mai ales pe regină. Regele spunea: „Ce ministru mare!” Regina spunea: „Ce drăguț ministru!” și amîndoi adăugau: „Ar fi fost păcat să-l spînzure!”

Niciodată pînă atunci un dregător nu fusese silit să primească în audiență atîtea cucoane. Cele mai multe veneau la el ca să discute despre treburi pe care nu le aveau și numai ca să stea de vorbă cu dînsul. Soția Invidiosului veni printre cele dintîi; se jură pe Mithras, pe Zend-Avesta și pe focul cel sfînt că nu putuse să sufere purtarea lui bărbatu-său; îi spuse apoi că bărbatul acesta al ei e gelos și bătăran; îi mai dădu să înțeleagă că zeii l-au pedepsit neîhărzindu-i prețioasele efecte ale aceluia foc sfînt care face pe om să semene cu zeii. În sfîrșit, cucoana lăsă să-i cadă

jartiera. Zadig o ridică de jos cu curtenia lui obișnuită dar nu o legă la loc la genunchiul doamnei. Și această mică greșală, dacă este o greșală, a fost pricina celor mai cumplite nenorociri. Zadig nu se gîndi la asta, dar soția Invidiosului se gîndi mult.

În fiecare zi se înfățișau la dînsul o mulțime de femei. Analele secrete ale Babilonului spun că o dată s-a lăsat dus de ispită, dar că singur s-a mirat văzînd că plăcerea lui era fără voluptate și că în toiul îmbrățișărilor se gîndea în altă parte. Femeia căreia îi dădu, fără să-și dea seama, dovezi de protecție, era o doamnă din suita reginei Astarte. Această drăgăstoasă babiloniană își spunea ca să se consoleze: „Multe treburi mai are omul acesta în cap dacă se gîndește la ele chiar în toiul dragostei”. În clipa cînd cei mai mulți oameni nu spun nimic și cînd alții nu rostesc decît vorbe sfinte, Zadig strigă: „Regina!” Babiloniana crezu că în sfîrșit și-a venit în fire tocmai cînd trebuia și că îi spunea: „Regina mea!” Dar Zadig, tot fără să se gîndească, rosti numele Astartei. Doamna, care în aceste împrejurări fericite credea că totul e pentru dînsa, își închipui că asta înseamnă: „Ești mai frumoasă decît regina Astarte!” Ea ieși din seraiul lui Zadig cu daruri foarte frumoase. Se duse la Invidioasa, cu care era prietenă bună, și îi povesti cum a fost. Invidioasa fu foarte necăjită că Zadig o preferase pe cealaltă.

— Nici n-a binevoit măcar, spuse ea, să-mi lege jartiera asta, pe care nici nu mai vreau s-o port.

— O! O! spuse către Invidioasă fericita, văd că porți aceleași jartiere ca și regina. Le faci la aceeași croitoreasă?

Invidioasa căzu pe gînduri, nu răspunse și se duse să se sfătuiască cu bărbatu-său, Invidiosul.

În vremea asta, Zadig băgă de seamă că era totdeauna cu gîndul aiurea cînd dădea audiențe și cînd judeca; nu știa însă din ce pricină și asta era singura lui mîhnire.

Odată avu un vis. Se făcea că şedea culcat mai întâi pe nişte iarbă uscată, în care erau şi câteva fire ţepoase care îl supărau, şi pe urmă se făcea că stă tolănit pe un pat de trandafiri din care ieşea un şarpe care îl înţepa în inimă cu limba lui ascuţită şi veninoasă. „Vai! îşi spuse el, am stat mult timp culcat pe iarba aceea uscată şi ţepoasă; acum şed pe patul de trandafiri, dar cine va fi şarpele?”

Capitolul VIII

GELOZIA

Nenorocirea lui Zadig izvoră chiar din fericirea lui şi mai ales din meritele sale. În fiecare zi stătea de vorbă cu regele şi cu Astarte, augusta sa soţie. Farmecul vorbelor lui era sporit şi de dorinţa de a plăcea, care este pentru suflet ceea ce este podoaba pentru frumuseţe. Tinereţea şi gingăşia lui lăsară pe nesimţite în sufletul Astartei nişte urme de care la început nici ea singură nu-şi dădu seama.

Patima ei creşcu la sînul nevinovăţiei. Astarte se lăsa, fără teamă şi fără şovăire, cuprinsă de plăcerea de a vedea şi de a auzi pe un om scump soţului ei şi ţării. Îl lăuda mereu faţă de rege; vorbea de dînsul cu doamnele de la Curte, care îl lăudau şi mai tare. Totul slujea ca să-i înfigă în inimă săgeata pe care ea n-o simţea. Îi făcea lui Zadig daruri în care intra mai multă dragoste decît îşi închipuia ea; credea că nu vorbeşte cu dînsul decît ca o regină mulţumită de serviciile lui, dar cîteodată vorbele ei erau ale unei femei care iubeşte.

Astarte era mult mai frumoasă decît Semira, cea care ura atît de tare pe chiori, şi decît cealaltă care voise să taie nasul lui bărbatu-său. Familiaritatea Astartei, vorbele ei drăgăstoase, de care ea singură începea acum să se ruşineze, privirile ei, pe care voia

să le întoarcă în altă parte și care se lipeau de privirile lui, aprinseră în inima lui Zadig un foc care îl uimi. Se împotrivi; chemă în ajutor filozofia care îl ajutase întotdeauna; dar ea nu-i aduse decât lămuriri și nici o ușurare. Datoria, recunoștința, măreția suverană pingărită se înfățișau ochilor lui ca niște zei răzbunători. Se lupta mereu și învingea; dar această izbândă, pe care trebuia s-o cucerească în fiecare clipă, îl costa lacrimi și gemete. Nu mai îndrăznea să vorbească cu regina nestingherit ca până acum; ochii i se împăienjencau; vorbele lui erau silite și fără șir; își punca ochii în pământ; și cînd, fără să vrea, privirile lui se îndreptau către Astarte, ele întâlneau privirile înlăcrimate ale reginei. Își spuneau parcă din ochi unul altuia: „Ne iubim și ne temem să ne iubim; pe amîndoi ne arde o dragoste pe care o osîndim“.

Zadig pleca de la dișsa rătăcit, pierdut, cu inima copleșită de o povară pe care nu mai putea s-o poarte. În frămîntarea lui, se destăinuie prietenului său Cador, la fel cu un om care, după ce a îndurat cîtva timp o durere puternică, își arată deodată suferința printr-un strigăt pe care i-l smulge durerea înțebită și prin sudoarea rece care-i curge pe frunte.

Cador îi spuse:

— Chiar fără să-mi spui, am văzut sentimentul pe care voiai să-l ascunzi de tine însuși. Patima are semne care nu înșală. Acum, cînd am citit în inima ta, îți spun să bagi de seamă că nu cumva regele să descopere în tine un sentiment care să-l jignească. Regele n-are altă meteahnă decât aceea că e cel mai gelos om din lume. Tu îți stăpînești patima cu mai multă putere decât și-o stăpînește regina, fiindcă ești filozof și ești Zadig. Astarte e femeie: ea își lasă ochii să vorbească fără teamă, pentru că nu se socotește încă vinovată. Din păcate, sigură de nevinovăția ei, ea nu se îngrijește de ceea ce se vede. Mi-e frică să nu faci vreo greșală tocmai fiindcă nu se simte vinovată de nimic. Dacă ați fi înțeleși împreună, ați putea

înșela pe oricine: o iubire care de-abia începe și împotriva căreia te lupți o vede toată lumea; o dragoste împlinită știe să se ascundă.

Zadig se înfioră gândindu-se că ar putea să-l înșele pe rege, binefăcătorul lui; și niciodată nu fu mai credincios suveranului său decât atunci când se făcu vinovat față de el de-o nelegiuire fără voie. Dar regina rostea atât de des numele lui Zadig, fruntea i se înroșea atât de tare când îl rostea și când vorbea de Zadig în fața regelui, era uneori atât de vioaie și uneori atât de tulburată, iar, când Zadig pleca, era atât de dusă pe gânduri, încît regele începu să bănuiască ceva. El crezu tot ce vedea și își închipui tot ce nu vedea. Mai ales văzu că pantofii soției lui erau albaștri și că pantofii lui Zadig erau albaștri, că panglicile soției lui erau galbene și că turbanul lui Zadig era galben.

Pentru un monarh bănuitor toate acestea erau niște semne cumplite. În sufletul lui amărît bănuielile se prefăcură în dovezi.

Toți sclavii regilor și ai reginelor sînt niște spioni ai inimilor lor. Lumea află în curînd că Astarte era îndrăgostită și Moabdar gelos. Invidiosul o puse pe Invidioasa să trimită regelui jartiera ei, care semăna cu a reginei. Ca o culme a nenorocirii, jartiera era albastră. Regele nu se mai gîndi decât la răzbunare. Într-o noapte hotărî s-o bage la închisoare pe regină și să-l omoare pe Zadig în zorii zilei. Dădu acest ordin unui eunuc fioros care îndeplinea răzbunările regelui.

În odaia regelui stătea un pitic care era mut, dar nu era surd. Nu-l dădea nimeni afară, așa că el vedea și auzea toate tainele regelui, întocmai ca un animal aciuat pe lângă casă. Piticul acesta era foarte devotat reginei și lui Zadig. El auzi, cu uimire și groază, cum regele dădu poruncă să-l omoare. Dar cum să facă cunoscut porunca aceasta îngrozitoare care trebuia să se îndeplinească peste cîteva ceasuri? Piticul nu știa să scrie, dar învățase să zugrăvească și mai ales să facă chipuri care să semene. El se apucă să deseneze

ceea ce trebuia să afle regina. Într-un colț îl zugrăvi pe rege cuprins de minie și dând porunci eunucului; pe o masă erau o sfoară albastră și un vas, niște calțaveto albastre și niște panglici galbene; în mijlocul tabloului era regina, muribundă, în brațele cameristelor ei și la picioarele ei Zadig sugrumat. În zare se vedea un răsărit de soare, ca să arate că această osîndă cumplită trebuia să se îndeplinească în zorii zilei. Cum sîrși de lucrat, piticul se duse repede la o cameristă a Astartei, o trezi din somn și îi spuse prin semne că trebuie să ducă îndată reginei tabloul.

Noaptea, tîrziu, cineva bate la ușa lui Zadig. Un slujitor îl trezește și îi dă un răvaș din partea reginei. Zadig se întrebă dacă nu e vis și deschide răvașul cu mâini tremurătoare. Care-i fu uimirea și cine ar putea spune mîhnirea și deznădejdea de care fu cuprins cînd citi aceste cuvinte:

„Fugi chiar acum dacă vrei să scapi cu viață. Fugi, Zadig, îmi poruncesc asta în numele dragostei noastre și al panglicilor mele galbene. N-am fost vinovată, dar presimt că voi muri vinovată.”

Zadig abia avu puterea să vorbească. Trimise să-l cheme pe Cador și, fără să-i spună ceva, îi dădu răvașul. Cador îl sili să asculte cererea reginei și să plece numai-decît pe drumul Memfisului.

— Dacă îndrăznești să te duci la regină, îi spuse el, îi grăbești moartea. Dacă vorbești cu regele, îi faci reginei și mai mare rău. Mă îngrijesc eu de soarta ei, tu urmează-o pe-a ta. Am să împrăști zvonul că ai plecat în India. Am să vin în curînd după tine și am să-ți spun ce s-a întîmplat în Babilon.

Cador aduse la o poartă tănuită a palatului două cămile repezi la picior. Pe una din ele îl urcă pe Zadig, pe care trebuia să-l ia în brațe, atît era de uluit. Un singur slujitor îl însoți. Și, în curînd, Cador, plin de uimire și durere, își pierdu din ochi prietenul.

Ilustrul fugar, ajuns pe vîrfurile unui deal de unde se vedea Babilonul, își întoarse privirile către palatul reginei și își pierdu cunoștința. Cînd își veni iarăși în

fire, Incepu să plîngă și să-și dorească moartea. În sfîrșit, după ce se gîndi la soarta de plîns a reginei, se întoarse către el însuși și spuse: „Ce este și viața omului? O, virtute! la ce mi-ai slujit? Două femei m-au înșelat în chip nemernic; a treia, care nu-i vinovată, și care e mai frumoasă decît celelalte, are să moară! Tot binele pe care l-am făcut a fost întotdeauna pentru mine un izvor de necazuri și m-am ridicat pe culmile mării numai ca să cad pe urmă în cel mai groaznic abis al nenorocirii. Dacă aș fi fost un om rău, ca atîția alții, aș fi acum fericit ca ei.” Copleșit de aceste dureroase gînduri, cu ochii îngreuiți de vîlul durerii, cu paloarea morții pe față și cu sufletul cufundat într-o neagră deznădejde, Zadig își urmă călătoria spre Egipt.

Capitolul IX

FEMEIA BĂTUTĂ

În calea lui, Zadig se călăuzea după stele. Constelația Orionului și strălucitorul Sirius îl îndreptau spre polul lui Canopus. El admira aceste mari globuri de lumină care în ochii noștri nu par decît niște slabe scînteii, în timp ce pămîntul, care nu este decît un punct imperceptibil în natură, este socotit de lăcomia noastră drept ceva foarte mare și foarte ales. Zadig și-i înfățișa pe oameni așa cum sînt în adevăr, niște gînganii care se mînincă unele pe altele pe un strop de noroi. Această imagine adevărată îi împrăștiie durerea, arătîndu-i nimicnicia ființei lui și a Babilonului.

Sufletul lui se avînta în infinit și contempla, desprins din simțuri, orînduirea statornică a lumii. Dar după aceea, cînd întors în sine însuși se gîndea că poate Astarte a murit din pricina lui, lumea îi pieria

din fața ochilor și nu mai vedea în natura întreagă decât pe Astarte moartă și pe Zadig nenorocit.

În prada acestui flux și reflux de filozofie sublimă și de durere copleșitoare, Zadig se apropie de hotarele Egiptului. Slujitorul plecase înainte să-i caute o locuință în cel dintâi târg întâlnit. Zadig se plimba prin grădinile de la marginea târgului. Nu departe de drum, el văzu o femeie care plîngea, chemînd în ajutor cerul și pămîntul, și un bărbat care o urmărea. Bărbatul o ajunse din urmă și ea se aruncă la pămînt în fața lui și îi îmbrățișă genunchii. Bărbatul o lovea și o ocăra.

Zadig înțelese după furia egipteanului și după felul cum se tot ruga femeia s-o ierte că el era gelos și ca necredincioasă. Dar cînd se uită mai bine la femeia aceea, care era tulburător de frumoasă și care chiar semăna puțin cu nenorocita Astarte, se simți cuprins de milă față de dînsa și de groază față de egiptean.

— Ajută-mă, strigă ea, plîngînd, către Zadig; scapă-mă din mîinile acestui barbar, scapă-mi viața!

La strigătele ei, Zadig se repezi între ea și acel barbar. Cunoștea puțin limba egipteană. Îi spuse în această limbă:

— Dacă ai cît de puțină omenie, te rog să respecti frumusețea și slăbiciunea. Poți oare să batjocorești astfel această minune a naturii care e la picioarele tale și care nu are decât lacrimi ca să se apere?

— Aha! spuse furiosul; așadar și tu o iubești! Atunci, pe tînc am să mă răzbun!

Spunînd acestea, egipteanul lăsă femeia, pe care o ținea cu o mîină de pîr, și, apucîndu-și sulița, vru să-l străpungă pe Zadig. Acesta, care era cu mintea limpede, se feri lesne de lovitura furiosului. Apucă sulița aproape de fierul din vîrf. Unul vrea s-o țină, celălalt s-o smulgă. Sulița se frînge în mîinile lor. Egipteanul trage sabia; Zadig o trage și el pe a lui. Se reped unul asupra altuia. Unul dă zeci de lovituri repezi, celălalt se ferește cu meșteșug. Doamna șade pe iarbă, își potrivește părul și se uită la dinșii. Egipteanul era

mai voinic decât adversarul lui. Zadig însă era mai dibaci. El se bătea ca un om la care mintea duce brațul și celălalt ca un apucat ale cărui mișcări erau conduse, la întâmplare, de o mână oarbă. Zadig, cu o lovitură, îi smulge sabia din mână și, în timp ce egipteanul, tot mai furios, vrea să se arunce asupra lui, îl prinde, îl împinge, îl răstoarnă la pământ și îi pune sabia în piept spunându-i că-i dăruiește viața. Egipteanul, ieșit din fire, scoate pumnalul și-l rănește pe Zadig în clipa când acesta, învingător, îl ierta. Zadig, indignat, îi vîră sabia în piept. Egipteanul scoate un țipăt cumplit și moare zburându-se.

Zadig atunci se duse către femeie și îi spuse respectuos:

— M-a silit să-lucid. Te-am răzbunat. Ai scăpat de omul cel mai furios pe care l-am văzut vreodată. Spune-mi acum, doamnă, ce mai dorești de la mine?

— Doresc să mori, ticălosule, îi răspunse ea, să mori! Mi-ai omorât iubitul; dac-aș putea ți-aș rupe inima în bucăți!

— Ciudat iubit ai mai avut, femeie, îi răspunse Zadig. Te bătea cît putea, iar pe mine a vrut să mă omoare pentru că m-ai rugat să-ți vin în ajutor.

— Aș vrea să mă mai bată și acum, spuse doamna țipînd. Meritam să fiu bătută fiindcă îl făcusem gelos. Mai bine m-ar mai bate și acum și mai bine ai fi tu în locul lui!

Zadig, mai uluit și mai mînios decât fusese vreodată în viață, îi spuse:

— Cucoană, cît ești de frumoasă, dar ai merita să te bat și eu, atîta ești de smintită, dar n-am să mă ostenesc să fac asta.

Și Zadig se sui pe cămilă și porni spre tîrg. Abia făcuse cîțiva pași și întoarse capul la zgomotul pe care-l făceau patru curieri din Babilon. Veneau în goana cailor. Unul din ei, văzînd-o pe femeie, strigă:

— Ea este! E așa cum ne-a fost zugrăvită.

Nu se uitară la mort și puseră repede mîna pe femeie. Ea striga într-una către Zadig:

— Mai vină-mi în ajutor încă o dată, străinule mărinimos! Îți cer iertare că te-am ocărit; vină-mi în ajutor și am să fiu a ta pînă la moarte.

Dar Zadig nu mai avea poftă să se bată pentru dînsa.

— Degeaba, răspunse el, pe mine nu mă mai prinzi!

De altfel era și rănit, sîngele îi curgea, avea nevoie de ajutor. Și sosirea celor patru babilonieni, trimiși fără îndoială de regele Moabdar, îl umplea de neliniște. Se grăbi să intre în tîrg, fără să înțeleagă de ce patru ștafete din Babilon au venit s-o prindă pe egipteanca asta, dar și mirat de firea acestei femei.

Capitolul X

ROBIA

Abia intrase în tîrgușorul egiptean și se și văzu înconjurat de o mulțime de oameni. Toți strigau:

— Uite, ăsta a răpit-o pe frumoasa Misuf și l-a omorît pe Cletofis!

— Oameni buni, spuse el, să mă ferească Dumnezeu s-o răpesc pe frumoasa voastră Misuf! E prea cu toane! Cît despre Cletofis, nu l-am omorît, m-am apărat numai împotriva lui. Voia să mă omoare pentru că i-am cerut foarte umil îndurare pentru frumoasa Misuf pe care o bătea fără milă. Eu sînt străin și vin să caut adăpost în Egipt. Și nu-i de crezut că, o dată ce am venit să cer ocrotirea voastră, m-am apucat să răpesc o femeie și să omor un om.

Egiptenii erau pe vremea aceea drepți și omenoși. Îl duseră pe Zadig la primărie. Îi legară rana și după aceea îl cercetară pe el de o parte și pe slujitorul lui de alta, ca să afle care e adevărul. Își dădură seama că Zadig nu era un ucigaș. Dar se făcuse vinovat de vărsare de sînge. Legea îl osîndea să fie rob. Îi vindură cămilele în folosul orașului. Tot aurul pe care-l avea fu împărțit între locuitori. Zadig cu slujitorul său

fură duși în piața orașului ca să fie vânduți. Un negustor arab pe care îl chema Setoc îi cumpără pe amândoi. Dar slujitorul, mai bun pentru muncă, fu vândut mult mai scump decât stăpînul. Nu se făcu nici o deosebire între dînsii. Așadar, Zadig fu rob pe o treaptă mai jos decât slujitorul lui. Îi legară împreună cu un lanț de picior, și ei îl urmară pe negustorul arab acasă la el. Zadig, pe drum, îl consola pe slujitor și îl sfătuia să aibă răbdare și după obiceiul lui cugeta la viața omenească.

— După cum vîd, spuse el, nenorocirile soartei mele se abat și asupra soartei tale. Toată viața mea de plină acum a fost plină de ciudățenii. Am fost condamnat la amendă pentru că am văzut o călea. Era cît pe ce să fiu tras în țeară pentru un grifon. Am fost trimis la osîndă pentru că am făcut versuri în cinstea regelui. Era cît pe ce să fiu splinzurat fiindcă regina poartă panglici galbene. Și acum iată-mă rob împreună cu tine fiindcă un bătăran și-a bătut ibovnica. Dar să nu ne pierdem cumpătul; poate toate acestea au să se sfîrșească. Negustorii arabi trebuie să aibă rîbi. De ce n-aș fi și eu rob ca și alții, o dată ce sînt și eu om ca și alții? Negustorul acesta nu va fi fără milă. Trebuie să se poarte bine cu robii dacă vrea să fie bine slujit.

Așa vorbea Zadig, dar în fundul inimii lui se gîndea la soarta reginei Babilonului.

Setoc, negustorul, plecă peste două zile în Arabia deșartă cu robii și cu cămilele lui. Tribul lui locuia în deșertul Horebului. Călătoria fu lungă și ostentoare. Pe drum, Setoc punca mai mult preț pe slujitor decât pe stăpîn, fiindcă slujitorul se pricepea mai bine să încarce calabalicul pe cămile. Și îl răsplătea numai pe dînsul. O cămilă muri cu două zile înainte de a ajunge la Horeb. Povara ei fu împărțită slujitorilor ca s-o ducă în spate. Zadig primi și el partea lui. Setoc începu să ridă cînd văzu pe toți robii lui mergînd aplecați. Zadig își luă îngăduința să-l lămurească de ce mergeau așa și-l învăță legea echilibrului.

Negustorul, mirat, începu să-l privească cu alți ochi. Zadig, văzînd că-i ațîțase curiozitatea, i-o spori și mai mult și îl învăță o mulțime de lucruri care nu erau străine de negoțul lui: greutatea specifică ale metalelor și ale mărfurilor la volume egale, însușirile animalelor folositoare și mijlocul de a le face folositoare pe cele care nu erau. În sfîrșit, Zadig îi păru un înțelept. Setoc îl puse acum pe Zadig mai presus decît pe tovarășul lui, pe care îl prețuise atît de mult. Începu să se poarte bine cu dînsul și nu-i păru rău.

Ajuns la tribul lui, Setoc ceru cinci sute de uncii de argint unui evreu căruia i le dăduse cu împrumut față de doi martori. Dar cei doi martori muriseră și evreul, știînd că nu poate fi dovedit mincinos, se făcu stăpîn pe argintul negustorului, mulțumind lui Dumnezeu că-i dăduse mijlocul de a trage pe sfoară un arab. Setoc îi spuse necazul său lui Zadig, care era acum sfătuitoarea lui.

— În ce loc ai împrumutat necredinciosului celo cinci sute de uncii?

Negustorul răspunse:

— Pe o piatră lată care se află aproape de muntele Horeb.

— Ce fire are datornicul dumitale? întrebă Zadig.

— E un pungaș, spuse Setoc.

— Nu, te întreb dacă e un om iute la fire sau potolit, chibzuit sau fără socolcală.

— Dintre toți datornicii răi de plată ăsta e cel mai iute la fire pe care-l cunosc.

— Bine, spuse Zadig; dă-mi voie să mă duc cu la judecată în locul dumitale.

Zadig chemă la judecată pe evreu și vorbește astfel în fața judecătorului:

— Pernă a tronului dreptății, am venit să cer înapoi omului acesta, în numele stăpînului meu, cinci sute de uncii de argint pe care el nu vrea să le dea.

— Ai martori? spuse judecătorul.

— Nu; au murit. A rămas însă o piatră lată pe care s-au numărat banii; și dacă înălțimea-ta bine-

voiește să poruncească să se aducă piatra, eu trag nădejde că ea are să-mi fie martor bun. Noi rămânem aici, evreul și cu mine, până vine piatra. Am să trimit s-o aducă pe socoteala stăpînului meu Setoc.

— Foarte bine, spuse judecătorul.

Și începu să judece alte pricini.

Cînd isprăvi cu judecata acestora, îi spuse lui Zadig:

— Ei? Văd că piatra ta încă n-a sosit.

Evreul, rîzînd, răspunse:

— Înălțimea-ta poate să stea aici pînă mline și piatra tot n-are să sosească. Se află la o depărtare de șase poște de aici și trebuie cincisprezece oameni ca s-o ridice.

— Vedeți? spuse Zadig. V-am spus că piatra are să aducă mărturia! Dacă omul acesta știe unde este piatra însoamnă că el mărturisește că pe ea au fost numărați banii.

Evreul, incurcat, fu silit să mărturisească. Judecătorul porunci să-l lege și să stea așa, fără mîncare și fără băutură, pînă cînd va da înapoi cele cinci sute de uncii, pe care el le plăti în curînd.

Robul Zadig și piatra se bucurară de mare stimă în Arabia.

Capitolul XI

RUGUL

Setoc, plin de bucurie, își făcu din rob prietenul cel mai apropiat. Nu se mai putea lipsi de dînsul, tot așa cum făcuse și regele Babilonului; și Zadig fu foarte fericit că Setoc nu era înșurat. Descoperi în stăpînul lui o fire aplecată spre bine, multă dreptate și cumințenie. Nu-i plăcea însă că Setoc se închina oastei cerești, adică soarelui, lunii și stelelor, după vechile datine ale arabilor. Vorbea cîtcodată cu dînsul de asta, cu multă discreție. Îi spuse că acestea sînt niște

corpuri ca toate celelalte și că n-are rost să te închini lor, așa cum n-are rost să te închini unui copac sau unui stînci.

— Bine, spuse Setoc, dar acestea sînt niște ființe veșnice de la care avem toate foloasele; ele însuflețesc natura; orînduiesc anotimpurile; și sînt atît de departe de noi încît nu ne putem opri să nu le slăvim.

— Mai multe foloase aveți, spuse Zadig, de la apele Mării Roșii care duc mărfurile voastre pînă în India. De ce n-ar fi și marea tot atît de veche ca și stelele? Și dacă vă închinați la lucruri îndepărtate, atunci trebuie să vă închinați și la Țara Gangarizilor care e tocmai la capătul lumii.

— Nu, spuse Setoc, stelele sînt prea strălucitoare ca să nu mă închin lor.

Seara, Zadig aprinse o mulțime de făclii în cortul unde trebuia să stea la masă cu Setoc. Cînd intră stăpînul, Zadig se aruncă în fața acestor bulzuri de ceară aprinsă și le spuse:

— Veșnice și strălucitoare lumini, îndurați-vă de mine!

După ce spuse acestea, se așeză la masă fără să se uite la Setoc.

— Ce-i asta? spuse Setoc mirat.

— Fac ca dumneata, răspunse Zadig. Mă închin acestor făclii și nu mă gîndesc la stăpînul lor și al meu.

Setoc pricepu înțelesul adînc al acestei pilde. Înțelepciunea robului său îi pătrunse sufletul. Nu mai aprinse tămîlie în cinstea făpturilor și se închină Ființei veșnice care le-a făcut.

Era pe atunci în Arabia o datină groaznică, venită la început din Scîția, și care, statornicindu-se în India prin mijlocirea brahmanilor, amenința să cuprindă tot Răsăritul. Cînd un om însurat murea, femeia lui, dacă voia să fie sfîntă, își dădea foc în fața lumii și ardea pe trupul bărbatului ei. Asta era o sărbătoare mare care se chema *rugul văduviei*. Tribul în care se ardeau cele mai multe femei era cel mai bine văzut. Un arab din tribul lui Setoc tocmai murise și văduva

lui, numită Almona, care era foarte evlavioasă, făcuse cunoscută tuturor ziua și ceasul când avea să se arunce în foc, la sunetul tobelor și al trîmbițelor. Zadig îi arătă lui Setoc că de primejdioasă era această datină pentru binele omenirii; erau lăsate să-și dea foc o mulțime de văduve tinere care puteau să dea copii țării sau măcar să-și crească copiii pe care îi aveau. Îl convinse pe Setoc că, dacă era cu puțință, trebuia numaidecît desființată o datină atât de barbară. Setoc răspunse:

— De mai bine de-o mie de ani femeile au dreptul să se ardă pe rug. Cine va îndrăzni să schimbe o lege pe care timpul a consacrat-o? Este ceva mai respectabil decît un prost obicei învechit?

— Înțelepciunea este și mai veche, spuse Zadig. Dumneata du-te de vorbește cu căpeteniile triburilor. Eu mă duc să stau de vorbă cu văduva.

Zadig se duse la văduvă; și după ce i se strecură în suflet lăudîndu-i frumusețea, după ce îi spuse că era păcat să arunce în foc atîta farmec, îi lăudă statornicia și curajul.

— Mult trebuie să-l fi iubit pe bărbatul dumitale, spuse el.

— Eu? De loc, răspunse cucoana arăboaică. Era un bădăran, gelos, un om nesuferit. Cu toate acestea sînt hotărîtă să mă arunc pe rugul lui.

— Bănuiesc că trebuie să fie o mare plăcere să te arzi de vie.

— O! e peste fire de îngrozitor, zise doamna, dar trebuie să fac așa. Sînt credincioasă. Mi-aș pierde numele bun pe care îl am și toată lumea ar rîde de mine dacă nu m-aș arde.

Zadig, după ce o convinse că se ardea pentru ochii lumii și din vanitate, mai vorbi cu dînsa încă multă vreme pînă cînd o făcu să îndrăgească puțințel viața și ajunse chiar să-i inspire oarecare bunăvoință și față de cel care vorbea.

— Ce ai face, spuse Zadig, dacă vanitatea de-a te arde nu te-ar opri?

— Vail spuse doamna, cred că te-aș ruga să mă ieși de soție.

Zadig era prea plin de amintirea Astartei, așa încît se făcu că nu aude. Se duse apoi la căpeteniile triburilor, le spuse ce s-a întîmplat și-i sfătui să facă o lege prin care să nu se dea voie unei văduve tinere să se ardă decît după ce a stat de vorbă între patru ochi cu un tînăr, timp de un ccas. De-atunci, nici o femeie nu s-a mai ars în Arabia. Și asta se datora numai lui Zadig, care într-o singură zi desființase o datină atît de crudă și care dura de atîtca secole.

El era deci binefăcătorul Arabiei.

Capitolul XII

CINA

Setoc, care nu se putea despărți de omul acesta plin de înțelepciune, îl duse la iarmarocul cel mare de la Bassora, unde veneau cei mai mari negustori din toate părțile locuite ale pămîntului. Pentru Zadig fu o mare mingie să vadă atîta mulțime de oameni din solurite țări, adunați în același loc. I se părea că lumea este o mare familie care s-a strîns la Bassora. Chiar a doua zi stătu la masă cu un egiptean, un indian gangarid, un locuitor din țara chitailor, un grec, un celt și alți cîțiva străini care, în descele lor călătorii la Golful Arabic, învățaseră destul arăbește ca să poată vorbi. Egipteanul părea mînios:

— Ce oraș păcătos și Bassora! spunea el. Nimeni nu vrea să-mi dea o mică uncie de aur, deși vreau să pun amanet cel mai de preț lucru din lume.

— Cum asta? spuse Setoc. Ce vrei să pui amanet?

— Trupul mătuși-mi, spuse egipteanul; cea mai vrednică femeie din Egipt. Intotdeauna mergea cu mine. A murit pe drum și am făcut din ea una din cele mai frumoase mumii pe care le avem. În țară la mine

aș căpăta cît vreau dacă aș pune-o amănct. Mi se pare ciudat că aici nimeni nu vrea să-mi dea nici măcar o mie de uncii de aur pe un amanet așa de sigur.

Și egipteanul, mînios, se pregătea să mănînce o găină rasol, dar indianul, apucîndu-l de mînă, spuse îndurerat:

— Co vrei să faci?

— Să mănînc rasolul ăsta de găină, răspunse cel cu mumia.

— Să nu cumva să faci așa ceva, spuse gangaridul. S-ar putea foarte bine ca sufletul răposatei să fi trecut în trupul acestei găini și cred că n-ai vrea să-ți mănînci mătușa. Să fierbi găinile înseamnă să jignești în chip vădit natura.

— Ia mai slăbește-mă cu natura și cu găinile dumitale, spuse egipteanul iute la mînie. Noi ne închinăm unui bou și cu toate astea mîncăm carne de vită.

— Vă închinați unui bou! Se poate așa ceva? spuse omul de la Gange.

— Se poate foarte bine, răspunse celălalt. De o sută și treizeci și cinci de mii de ani facem așa ceva și nimeni la noi nu găsește că e rău.

— Hal o sută treizeci și cinci de mii de ani! spuse indianul; socotcala asta e cam umflată. India e locuită abia de optzeci de mii de ani și noi sîntem strămoșii voștri; și Brahma ne-a oprit să mîncăm boi înainte ca vouă să vă fi trecut prin cap să-i puneți pe altar și în frigare.

— Dar cine e caraghiosul ăsta de Brahma de-l com-pari dumneata cu Apis? spuse egipteanul. Mă rog, ce a făcut așa de strașnic Brahma al dumitale?

Brahmanul răspunse:

— El a învățat pe oameni să scrie și să citească și a născocit jocul de șah, răspîndit pe tot pămîntul.

— Te înșeli, spuse un chaldeeian care ședea lîngă dînsul. Aceste binefaceri se datoresc peștelui Oannes și numai lui se cuvine să ne închinăm. Toată lumea vă va spune că a fost o ființă dumnezeiască, avînd

coadă de aur și cap frumos de om, și că ieșea din apă ca să vină pe pământ și să propovăduiască trei ceasuri pe zi. A avut mai mulți copii, care au fost regi, după cum se știe. Am acasă chipul lui zugrăvit, pe care îl cinstesc după cuviință. Puteți să mâncați carne de vită cît vreți. Dar este o mare nelegiuire să fierbi și să frigi pește. De altfel, amîndoi sînteți de obîrșie prea puțin nobilă și prea nouă ca să aveți dreptate față de mine. Nația egipteană numără numai o sută treizeci și cinci de mii de ani și indienii nu se laudă decît cu optzeci de mii, în timp ce noi avem almanahuri de patru mii de secole. Ascultați-mă pe mine, lăsați nebuniile voastre și am să vă dau la fiecare cîte un chip de-al lui Oannes, frumos zugrăvit.

Un om din Cambaluc, luînd cuvîntul, spuse:

— Prețuiesc foarte mult pe egipteni, pe chaldeenii, pe greci, pe celți, pe brahmani, boul Apis, peștele Oannes cel frumos la chip; dar poate că Li sau Tien¹, cum vreți să-l numiți, prețuiește tot așa de mult cît boii și peștii. Nu voi vorbi de țara mea; e mare cît Egiptul, Chaldeea și India la un loc. Nu vorbesc de vechime pentru că e de ajuns să fii fericit și pentru că a fi vechi e foarte puțin lucru. Dar fiindcă a venit vorba de almanahuri, eu spun numai atît, că toată Asia se slujește de almanahurile noastre și că noi aveam almanahuri foarte bune înainte de-a fi știut cineva aritmetica în Chaldeea.

— Habar n-aveți de nimic! spuse greul. Cum? Voi nu știți că Haosul e părintele a tot ce există și că forma și materia au adus lumca în starea în care este?

Greul vorbi multă vreme; dar îi tăie vorba celtul, care, fiindcă băuse mult în timp ce ceilalți se ciorovăiau, se crezu atunci mai savant decît ceilalți și spuse, injurîndu-i pe toți, că numai Teutah și viscul merită să fie prețuiți; că avea întotdeauna vîsc în

¹ Cuvinte chineze care înseamnă: *Li* — lumină naturală, rațiunea, și *Tien* — cerul, și care înseamnă de asemenea și Dumnezeu. (Nota lui Voltaire.)

buzunar, că sciții, strămoșii lui, erau singurii oameni cumsecade care au existat vreodată pe lume; ce-i drept, uneori mincaseră oameni, dar asta nu însemna ca nația lui să nu fie stimată; în sfârșit să nu cumva să vorbească rău careva de Teutah c-apoi îl învață el minte! Cearta se înțețea; Setoc se temea să nu se ia la bătaie între dînșii. Zadig, care tăcuse în timpul discuției, se ridică. Se întoarse mai întâi către celt, care era cel mai furios. Îi spuse că avea dreptate și îi ceru niște vîsc. Aduse laude grecului pentru elocința lui și potoli mințile înfierbîntate. Vorbi mai puțin cu omul din țara chitailor, fiindcă fusese cel mai cuminte dintre toți. Pe urmă le spuse:

— Dumneavoastră, domnilor, vă certați degeaba fiindcă aveți toți aceeași părere.

Zadig spuse celtului:

— Nu-i așa că dumneata nu slăvești vîscul acesta, ci pe acela care a făcut vîscul?

— Da, fără îndoială, răspunse celtul.

— Și dumneata, domnule egiptean, desigur că cinstești într-un bou anumit pe acela care a făcut boii?!

— Da, spuse egipteanul.

— Peștele Oannes, urmă Zadig, trebuie să rămînă în urma aceluia care a făcut marea și peștii.

— Negreșit, spuse chaldeeanul.

— Indianul, spuse Zadig, și chitaiul admit ca și dumneata un principiu al începutului. N-am înțeles prea bine lucrurile de seamă pe care le-a spus grecul, dar sînt sigur că și el admite o Ființă superioară de care atîrnă forma și materia.

Grecul, pe care-l admirau, spuse că Zadig îi prinsese foarte bine cugetarea.

— Prin urmare, spuse Zadig, aveți toți aceeași părere și n-aveți de ce să vă certați.

Toți îl îmbrățișară. Setoc, după ce își vîndu foarte scump marfa, se întoarse cu prietenul său Zadig la tribul lui. Zadig află aici că în lipsa lui fusese judecat și osîndit să fie ars cu încetul.

Capitolul XIII

INTILNIREA

În timp ce el era la Bassora, preoții stelelor luaseră hotărîrea să-l pedepsească. Giuvaerurile și podoabele văduvelor tinere pe care le trimiteau să se ardă pe rug erau ale lor, după lege. Zadig, care îi păcălise așa de cumințit, trebuia numaidecît ars. Așadar, îl învinuiră pe Zadig că are păreri greșite despre oastea cerească; aduseră mărturie împotriva lui și se jurară că l-au auzit spunînd că stelele nu se culcă în mare. Această hulă îngrozitoare cutremură pe judecători. Fură cît pe ce să-și rupă bainele de pe dinșii cînd auziră asemenea vorbe nelegiuite și chiar și le-ar fi rupt de-a binelea dacă Zadig ar fi avut cu ce să le plătească. Dar așa, în durerea lor, ei se mulțumiră să-l osîndească să fie ars cu încetul. Setor, disperat, cu toată trecerea de care se bucura, nu izbuti să facă nimic pentru prietenul lui și în curînd se văzu silit să nu mai spună un cuvînt. Almona, văduva cea tină, care prinsese acum multă dragoste de viață și care datora asta lui Zadig, hotărî să-l scape de rug, convinsă fiind după cele spuse de dînsul că rugul e o ticălogie. Nu vorbi cu nimeni de hotărîrea ei. Zadig trebuia să fie ars a doua zi, așa că numai în noaptea asta mai putea să-l scape. Iată ce făcu Almona, ca o femeie miloasă și deșteaptă ce era.

Se atropi cu miresme, își spori frumusețea cu haine bogate și frumoase și se duse la marcele preot al stelelor, cerînd să fie primită. Cînd se găsi în fața acestui bătrîn venerabil, ea vorbi astfel:

— Tu, fiul cel mai mare al Ursei mari, frate al Taurului, văr cu Clinele mare (așa erau titlurile acestui preot), am venit să-ți spun că sînt cuprinsă de o grea îndoială. Mi-e tare teamă că am săvîrșit un păcat mare fiindcă nu m-am ars pe rugul scumpului meu soț. Într-adevăr, ce aveam eu de păstrat? Un trup pieritor și care de pe acum s-a veștejit de-a binelea.

Spunînd acestea, îşi aplecă lungile ei minci de mătase şi dădu la iveală două braţe goale, strălucitor de albe:

— Ce preţ poate să aibă asta!

Preotul, în gîndul lui, găsi că asta avea mare preţ. Ochii lui vorbiră şi gura lui întări ce spuneau ochii: se jură că în viaţa lui nu văzuse braţe aşa de frumoase.

— Vai! îi spuse văduva, poate că braţele nu sînt aşa de urite, dar sinul ai să mărturiseşti şi dumneata că nu merita atîta grijă din partea mea.

Şi dezveli sinul cel mai fermecător pe care l-a plăsmuit vreodată natura. Un boboc de trandafir pe un glob de fildeş n-ar fi părut alături de el decît o boabă de cîrmîz pe o creangă de cîmşir şi nişte miei proaspăt spălaţi ar fi părut alături cenuşii. Sinul, ochii ei mari şi negri care se uita ugal, obrazii ei de purpură şi lapte, nasul ei care nu era ca turnul de pe muntele Libanului, buzele ei care erau ca un chenar de mărgean împrejmuid cele mai frumoase mărgăritare din marea Arabiei, toate acestea la un loc făcură pe moşneag să creadă că are douăzeci de ani. Începu să bolborosească cuvinte de dragoste. Almona, văzîndu-l aprins, îi ceru să-l ierte pe Zadig.

— Vai! spuse el, frumoasă doamnă, chiar dacă l-aş ierta eu, bunăvoinţa mea n-ar sluji la nimic; iertarea mai trebuie iscălită încă de trei preoţi.

— Iscăleşte deocamdată dumneata, spuse Almona.

— Bucuros, spuse preotul, numai să-mi dai dragostea dumitale drept preţ pentru îngăduinţa mea.

— Imi faci prea mare cinste, spuse Almona. Numai fii bun şi vino la mine după apusul soarelui, cînd se iveşte pe cer steaua strălucitoare numită Şcat. Ai să mă găseşti pe o sofă trandafirică şi vei face ce vei putea cu slujitoarea dumitale.

Almona plecă ducînd cu dînsa iscălitura şi lăşîndu-l pe moşneag plin de dragoste şi de neîncredere în puterile lui. El se îmbăie şi bău o licoare făcută din scorîşoară de Ceylon şi mirodenii rare din Tidor şi Ternat şi aşteptă nerăbdător să răsară steaua Şcat.

În vremea asta, Almona se duse la cel de-al doilea preot. Acesta o incredință că soarele, luna și toate focurile cerului nu erau decît niște licurici față de frumusețea ei. Ea îi ceru să-l ierte pe Zadig și el ceru ceva în schimb. Almona se lăsă convinsă și dădu înțîlnire celui de al doilea preot la răsăritul stelei Algenib./ Se duse apoi la al treilea și la al patrulea preot luînd de la fiecare cîte o iscălitură și dîndu-le cîte o înțîlnire din stea în stea. Pe urmă trimise vorbă judecătorilor să vină la dînsa cînd are să le spună ceva de mare însemnătate. Judecătorii veniră. Ea le arătă cele patru nume și le spuse cu ce preț vînduseră preoții iertarea lui Zadig. Toți veniră la ceasul hotărît. Fiecare dintre ei se miră foarte mult cînd își înțîlni acolo confrășii și mai ales cînd îi văzu pe judecători, de care se rușinară toți cumplit. Zadig scăpă astfel de la moarte. Setoc fu atît de încîntat de iscusința Almona încît o luă de nevastă.

Capitolul XIV

DANSUL

Setoc trebuia să se ducă, cu treburile lui negustorești, în insula Serendib. Dar prima lună a căsătoriei care este, după cum se știe, luna de miere, nu-i îngăduia nici s-o părăsească pe nevastă-sa, nici să creadă că ar putea vreodată s-o părăsească. Îl rugă așadar pe prietenul său Zadig să se ducă în locul lui. „Vai! își spuse Zadig; acum am să fiu și mai departe de Astarte! Dar trebuie să-mi slujesc binefăcătorii.” Așa vorbi, plînsă și plecă.

Nu trecu mult de cînd sosise în Serendib și toți cei de acolo începură să-l socotească drept un om deosebit. Ajunse arbitrul tuturor neînțelegerilor dintre negustori, prietenul înțelepților, sfătuitoarea pușinilor oameni care cer sfaturi. Regele vru să-l vadă și să-l audă. El

Își dădu curînd seama cît prețuia Zadig. Îi plăcu înțelepciunea lui și și-l făcu prieten. Prietenia și stima regelui îl speriară pe Zadig. Zi și noapte el își amintea de necazurile pe care i le aduseseră binefacerile lui Moabdar. „Regele ține la mine, își spuse el; nu cumva are să mi se întîmple vreo nenorocire?” Totuși nu putea să nu primească prietenia mării-sale, fiindcă trebuie mărturisit că Nabusan, regele Serendibului, fiul lui Nusanab, fiul lui Nabasun, fiul lui Sanbusna, era unul dintre cei mai buni domnitori din Asia: cînd stătea de vorbă cu dînsul era cu neputință să nu-l îndrăgești.

Pe acest domnitor cumsecade toată lumea îl lăuda, îl înșela și îl fura; toți îi prădau pe întrecute averile. Marele vistiernic al Serendibului dădea cel dintîi pildă în această privință, urmat fiind cu asințenie de toți ceilalți. Regele știa acest lucru. De mai multe ori își schimbase vistiernicul; dar nu putea schimba obiceiurile de-a se împărți veniturile regelui în două părți inegale dintre care cea mai mică era totdeauna a mării-sale și cea mai mare a dregătorilor.

Regele Nabusan îi povesti lui Zadig necazurile lui.

— Dumneata care știi atîtea, îi spuse el, n-ai putea să-mi găsești un vistiernic care să nu mă fure?

— Ba da, răspunse Zadig, știu un mijloc fără greș de-a da mării-tale un om cu minile curate.

Regele îl îmbrățișă și îl întrebă ce trebuie făcut. Zadig răspunse:

— Trebuie să-i punem să danseze pe toți cei care se vor înfățișa pentru slujba de vistiernic, și cel care va dansa cu mai multă ușurință va fi negreșit cel mai cinstit.

— Glumești, spuse regele. Ciudat mijloc de-a alege un vistiernic! Cum? Vrei să spui că acela care va țopăi mai bine va fi vistiernicul cel mai cinstit și mai iscusit?

— Nu spun că va fi cel mai iscusit, zise Zadig; dar eu, măriata, te asigur că va fi un om foarte cinstit.

Zadig vorbea cu atîta încredere încît regele își închipui că are vreun mijloc tainic și supranatural pentru a cunoaște pe vistiernic.

— Nu-mi place ceea ce e supranatural, spuse Zadig. Oamenii și cărțile cu minuni nu mi-au plăcut niciodată. Dacă măria-ta vrea să mă lase să fac încercarea pe care o propun, va vedea că mijlocul tainic pe care-l voi întrebuița e lucrul cel mai simplu și mai ușor.

Nabusan, rege al Serendibului, cînd auzi că acest mijloc tainic era simplu, se miră mai mult decît dacă i-ar fi spus cineva că este un miracol.

— Bine, zise el, fă cum vrei.

— Lasă-mă să fac cum știu, spuse Zadig. Măria-ta ai să câștigi din încercarea asta mai mult decît gîndești.

Chiar în ziua aceea Zadig puse să se vestească, în numele regelui, că toți cei care rîvneau la slujba de mare vistiernic al măriei-sale Nabusan, fiul lui Nusanab, trebuiau să se înfățișeze, în haine ușoare de mătase, la zi-nții a lunii Crocodilului, în anticamera regelui. Veniră șaiszeci și patru de inși. Într-un salon alăturat fuseseră puși niște lăutari. Se pregătise totul pentru dans. Dar ușa salonului era închisă și ca să intri trebuia să treci printr-o galerie cam întunecoasă. Un camerier venea și lua pe cite-un candidat și-l ducea prin această galerie unde îl lăsa singur cîteva minute. Regele, care știa despre ce e vorba, așezase în această galerie tot tezaurul lui. După ce toți candidații intrară în salon, regele le porunci să înceapă dansul. Niciodată nu s-a dansat mai greoi și mai urît. Toți dansau cu capul plecat, îndoiți din șale, cu minile lipite de șolduri.

„Ce pungași!” își spunea Zadig.

Numai unul singur făcea pașii cu ușurință, cu capul sus, cu privirea limpede, cu brațele întinse, cu trupul drept, cu piciorul bine întins.

— Ce om cinstit! ce om de treabă! spunea Zadig.

Regele îl luă în brațe pe acest bun dansator, îl numi vistiernic, iar toți ceilalți fură pedepsiți, fiindcă toți își umpluseră buzunarele în timpul cît stătuseră în galerie și acum abia mai puteau merge. Regelui îi păru rău de firea omenească, văzînd că, din acești sai-

zeci și patru de dansatori, șaizeci și trei erau niște coțcari. Galeria Intunecoasă căpătă numele de *Coridorul ispitci*. În Persia, acești șaizeci și trei de ipochimeni ar fi fost trași în țeapă. În alte țări s-ar fi făcut un proces care ar fi înghițit în cheltuieli de judecată de trei ori valoarea banilor furați și care n-ar fi adus nimic înapoi în hasnalele domnești. În alt regat, ei s-ar fi dezvinovățit pe deplin și i-ar fi făcut pe rege să-l alunge pe dansatorul acela atât de vioi. În Serendib ei nu fură osîndiți decît să sporească tezaurul public, fiindcă Nabusan era foarte îngăduitor.

Era și foarte recunoscător. Dăruî lui Zadig o sumă de bani mai mare decît suma pe care o furase vrecodată un vistiernic de la regele și stăpînul lui. Zadig, cu banii aceștia, tocmi un om și-l trimise ștafetă la Babilon ca să afle ce s-a întîmplat cu Astarte. Vocea îi tremură cînd porunci aceasta, singele îi năvăli la inimă, ochii îi se întunecară, fu aproape să-și dea sufletul. Omul plecă; Zadig îl văzu urcîndu-se pe corabie. Apoi se întoarse la rege și, nevăzînd pe nimeni și crezîndu-se în odaie la dînsul, rosti cu glas tare cuvîntul dragoste.

— Ah! dragostea, spuse regele, tocmai despre ea este vorba. Ai ghicit ce mă face să sufăr. Ce om mare ești! Nădăjduiesc că ai să-mi găsești o femeie vrednică de încredere, așa cum mi-ai găsit un vistiernic cinstit.

Zadig, venindu-și în fire, îi făgădui să-l slujească în dragoste ca și în finanțe, cu toate că lucrul acesta părea și mai greu.

230

Capitolul XV OCHII ALBAȘTRI

— Trupul și inima... spuse regele lui Zadig.

La aceste cuvinte, babilonianul nu se putu opri să nu-l întrerupă pe mîria-sa,

— Sînt recunoscător marici-tale că n-ai spus *spiritul și inima*. Numai de asta se vorbește în Babilon. Nu vezi decît cărți în care e vorba de inimă și de spirit, scrise de oameni care n-au nici una, nici alta. Dar te rog, măria-ta, urmează.

Nabusan urmă astfel:

— Trupul și inima sînt la mine sortite să iubească; cea dintîi dintre aceste două puteri are tot dreptul să fie mulțumită. Am în slujba mea o sută de femei, toate frumoase, binevoitoare, îndatoritoare, voluptoase chiar sau, în sfîrșit, prefăcîndu-se că sînt așa față de mine. Inima mea e departe de a fi atît de fericită. Am văzut eu bine că regele Serendibului e copleșit de dezmierdări, dar că de Nabusan nimeni nu se sinchisește. Nu zic că femeile mele ar fi necredincioase; dar aș vrea să găsesc și eu un suflet care să fie al meu. Aș da pentru o comoară ca asta cele o sută de frumuseți peste ale căror farmece sînt stăpîn. Caută și vezi dacă printre aceste o sută de sultane poți să-mi găsești una de care să fiu sigur că mă iubește.

Zadig îi răspunse așa cum îi răspunsese și cînd fusese vorba de vistiernic.

— Măria-ta, lasă-mă să fac cum știu eu că-i mai bine. Dar îngăduie-mi mai întîi să folosesc ceea ce ai pus în galeria ispitei. Am să-ți dau seamă de tot și n-ai să pierzi nimic.

Regele îl lăsă să facă ce vrea. Zadig alege treizeci și trei de gheboși dintre cei mai urîți pe care i-a putut găsi în Serendib, treizeci și trei de copii de casă dintre cei mai frumoși și treizeci și trei de bonzi dintre cei mai buni de gură și mai zdraveni. Le dădu voie la toți să intre în cămările sultanelor; fiecare ghebos avea la el patru mii de galbeni, și chiar din prima zi toți gheboșii au fost fericiți. Copiii de casă, care n-aveau altceva de dat decît pe ei înșiși, n-au izbindit decît după vreo două, trei zile. Bonzii au avut de furcă mai mult, dar, în sfîrșit, treizeci și trei de sultane evlavioase s-au dat lor. Regele, prin niște ferestruici cu jaluzele care dădeau în fiecare cameră, văzu toate

aceste încercări și se minună. Din cele o sută de femei pe care le avea, nouăzeci și nouă căzură chiar sub ochii lui.

Mai rămăsese una, tinărară de tot, venită de curînd, de care măria-sa încă nici nu se apropiase. Trimiseră la dînsa un ghebos, doi gheboși, trei gheboși, care li oferiră pînă la douăzeci de mii de galbeni. Dar ea nu se lăsă și nu se putu opri să nu rîdă văzînd cum gheboșii aceștia își închipuiau că banul li face mai frumoși. Se înfățișară la dînsa doi copii de casă, cei mai frumoși dintre toți. Ea spuse că regele i se părea și mai frumos. Veni la ea bonzul cel mai bun de gură, pe urmă cel mai îndrăzneț. Ea spuse că cel dintîi era un palavragiu și de însușirile celui de al doilea nici nu se sinchisi.

— Inima e totul, zicea ea. N-am să mă las niciodată ademenită nici de aurul unui ghebos, nici de frumusețea unui tinăr, nici de momelile unui bonz: voi iubi numai și numai pe Nabusan, fiul lui Nusanab, și voi aștepta să binevoiască și el să mă iubească.

Regele nu mai putea de bucurie, de uimire și de dragoste. Își luă înapoi toți banii care li făcuseră pe gheboși să izbutască și li dăruî frumusei Falida; așa o chema pe fată. Îi dăruî și inima lui, pe care Falida o merita pe deplin. Niciodată floarea tinereții n-a fost mai strălucitoare, niciodată vraja frumuseții n-a fost mai deplină. Adevărul istoric nu ne îngăduie să trecem sub tăcere că Falida nu știa să facă reverențe cum trebuie. În schimb, dansa ca o zîină, cînta ca o sirenă și vorbea ca o grație; era plină de talente și de virtuți.

Nabusan, iubit, o adoră. Dar Falida avea ochi albaștri și asta a fost pricina celor mai mari nenorociri. Era o lege străveche care oprea pe regi să iubească o femeie din acelea pe care grecii mai tîrziu le-au numit boopis¹. Marele bonz întocmise această lege cu peste

¹ Boopis înseamnă: cu ochi de bou, și prin extensiune: cu ochi frumoși (n.r.).

cinci mii de ani înainte. Acest mare bonz înscrișese anatema ochilor albaștri în constituția fundamentală a statului ca să poată lua amanta primului rege al Serendibului. Toată populația țării îl muștră pe Nabusan. Toți spuneau în gura mare că ultimele zile ale regelui nu sosit, că ticăloșia era la culme, că natura întreagă era amenințată de ceva cumplit; într-un cuvânt, că Nabusan, fiul lui Nusanab, iubea doi ochi mari și albaștri. Gheboșii, vistiernicii, bonzii și femeile brune umplură țara de tânguirile lor.

Noroadele sălbatice care locuiesc la miazănoapte de Serendib se folosiră de această obștească nemulțumire și năvăliră în ținuturile blajinului Nabusan. El ceru supușilor săi bani. Bonzii, care aveau jumătate din veniturile statului, se mulțumiră să ridice mâinile către cer și nu voiră să le bage în lăzile lor ca să ajute pe rege. Făcură niște rugăciuni frumoase puse pe muzică și lăsară statul pradă barbarilor.

— O, dragul meu Zadig, mă vei scoate tu din încurcătura asta cumplită? spuse îndurerat Nabusan.

— Cum să nu! zise Zadig. Măria-ta vei putea să ni cîștigi voi din banii bonzilor. Lasă fără apărare ținuturile unde sînt conacele lor și apără-le numai pe ale tale.

Nabusan făcu așa cum îi spusese. Bonzii veniră și se aruncară la picioarele regelui rugîndu-l să le dea ajutor. Regele le răspunse cu o muzică frumoasă ale cărei cuvinte erau rugăciuni către cer pentru păstrarea moșiilor lor. Bonzii, în sfîrșit, dădură bani și regele isprăvi cu izbîndă războiul. Astfel, Zadig, cu sfaturile lui înțelepte și potrivite și cu marile servicii pe care le adusese, atrăsese asupra lui dușmănia de neînchipuit a oamenilor celor mai puternici din țară; bonzii și femeile brune făcură jurămint să-l doboare; vistiernicii și gheboșii nu-l cruțară nici ei. Îl făcură pe blajinul Nabusan să-l hănuiască. Serviciile aduse rămîn la ușa și bănuielele intră în casă, după cum spune Zoroastru. În fiecare zi se ivea vreo învinuire;

cea dintii e respinsă, a doua atinge, a treia rănește, a patra ucide.

Speriat, Zadig, care dusesse la bun sfârșit treburile prietenului său Setoc și îi trimisese banii ce i se cuveneau, se gândi să plece din insulă și se hotărî să se ducă să afle ce s-a întâmplat cu Astarte. „Fiindcă, spunea el, dacă rămân în Serendib, bonzii au să mă tragă în țepă. Dar unde să mă duc? În Egipt voi fi rob, în Arabia ars, în Babilon spînzurat. Și totuși trebuie să știu ce s-a întâmplat cu Astarte. Să plecăm și să vedem ce-mi mai aduce soarta mea întunecată.”

Capitolul XVI

TILIARUL

Ajunse în hotarul care desparte Arabia pietroasă de Siria. Tocmai trecea pe lângă un castel destul de întărit cînd văzu ieșind din el niște arabi înarmați.

Îl înconjură strigînd:

— Tot ce ai e al nostru și tu ești al stăpînului.

Zadig, drept răspuns, scoase sabia. Slujitorul lui, care era curajos, făcu la fel. Uciseră pe cei dintii arabi care puseră mîna pe dinșii. Numărul lor spori. Zadig cu slujitorul lui nu șovăiră și se hotărî să moară luptînd. Doi oameni se apărau împotriva unei mulțimi întregi. O luptă ca asta nu putea să dureze multă vreme. Stăpînul castelului, numit Arbogad, văzînd de la o fereastră minunile de vitejie pe care le făcea Zadig, se coborî în grabă și, poruncind oamenilor lui să se dea la o parte, îi scăpă pe cei doi călători.

— Tot ce trece pe moșiile mele e al meu, zise el, și tot astfel și ceea ce găsesc pe moșiile altora. Dar dumneata îmi pari atît de vrednic încît te scutesc de legea obștească.

Îl duse pe Zadig la el acasă dînd poruncă să fie bine îngrijit. Scara, Arbogad îl poartă pe Zadig să mînînce cu dînsul.

Stăplul castelului era un arab dintre accia care sînt numiți tîlhari. Dar pe lîngă o sumedenie de fapte rele, mai făcea cîteodată și unele bune: fura de stîngea, dar făcea și daruri bogate. Era îndrăzneț în fapte, destul de blajin în legăturile lui cu lumea, desfrînat la masă, vesel în desfrînarea lui și mai cu seamă plin de sinceritate.

Zadig îi plăcu mult. Vorba lui, tot mai însuflețită, prelungi masa. În sfîrșit, Arbogad spuse lui Zadig:

— Te sfătuiesc să intri în ceata mea. Mai bine n-ai putea să ajungi. Meseria asta nu e rea. Odată și odată ai să ajungi ce sînt eu acum.

— Pot să te întreb, spuse Zadig, de cînd te îndelețnicești cu această înaltă meserie?

— De cînd eram tînăr de tot, răspunse Arbogad. Eram pe atunci slujitor la un arab destul de dibaci. Dar starea mea mi se părea de nesuferit. Îmi era ciudă cînd vedeam că din tot pămîntul, care este al tuturor oamenilor, soarta nu-mi păstrase și mie partea mea. Am spus necazul meu unui arab bătrîn care mi-a răspuns: „Fiule, nu pierde nădejdea. Era odată un grăunte de nisip care se tînguia că nu este decît un atom neștiut de nimeni în deșerturi. Peste cîtiva ani a ajuns diamant și acum este cea mai frumoasă pozoabă din coroana împăratului Indiei.”

Vorbele acestea mă mișcară. Eu eram grăuntele de nisip. M-am hotărit să fiu diamant. Am furat întîi doi cai. Apoi m-am însoțit cu alții și am început să prad caravanele mai mici. Și așa, încetul cu încetul, am șters nepotrivirea care era între mine și ceilalți oameni. Am avut și eu partea mea din bună-tățile acestei lumi, ba chiar am fost despăgubit cu vîrf și indesat. Eram acum om cu vază. M-am făcut boier tîlhar și am luat castelul ăsta cu hapea. Satrapul Siriei a vrut să mi-l ia, dar eram acum prea bogat ca să mă mai tem de ceva. Am dat satrapului bani și am rămas cu castelul și mi-am întins moșiile. Satrapul m-a făcut vistiernic al haraciului pe care

Arabia Pictroasă îl plătea regelui regilor. Mi-am făcut slujba de incasator dar nu și de platnic.

Marele Desterham al Babilonului a trimis aici, în numele regelui Moabdar, pe un satrap mai înțitit ca să mă spînzure. Omul a venit cu poruncile. Eu aflasem tot. Am pus să gîtuie în fața lui pe cei patru oameni pe care-i adusese cu dînsul ca să strîngă ștreangul. După aceea l-am întrebat cît ia el ca să mă spînzure. Mi-a răspuns că nu mai mult decît vreo trei sute de galbeni. Atunci i-am spus că înșă mine ar avea de cîștigat mai mult. L-am făcut subtilhar și astăzi e unul din ajutorii mei cei mai buni și cei mai bogați. Dacă vrei să m-ascuți ai să ajungi ca el. Niciodată n-au fost timpuri mai bune pentru furat ca acum cînd regele Moabdar a fost omorît și în Babilon e încurcătură mare.

— Moabdar omorît! spuse Zadig. Și cu regina Astarte ce s-a întîmplat?

— Nu știu, răspunse Arbogad. Atîta știu, că Moabdar a înnebunit, că a fost ucis, că Babilonul e o spe-luncă și că toată țara e mîhnită, că sînt lovituri frumose de dat și că în ce mă privește chiar am și dat cîteva lovituri strașnice.

— Dar regina? Spune-mi, te rog, nu știi nimic de soarta ei?

— Am auzit vorbindu-se de un prinț al Hyrcaniei, zise Arbogad. Trebuie să fie printre fiitoarele lui dacă nu cumva a fost și ea omorîtă în învîlmășcală. Eu mă îngrijesc mai mult de pradă decît de noutăți. Am prins și eu multe femei în drumurile mele. Dar nu le păstrez. Le vînd scump cînd sînt frumoase, fără să mai cercetez cine sînt. Nimeni nu cumpără rangul. O regină urîtă n-ar găsi nici un cumpărător. Poate c-am vîndut-o pe regina Astarte, poate a murit, habar n-am, și eu zic să faci ca și mine și să nu-ți mai bați capul cu dînsa.

Vorbind astfel, bea atît de zdravăn și încurca așa de mult lucrurile, încît Zadig nu putea să capete de la dînsul nici o lămurire.

Rămase așa, tulburat, copleșit, nemiscat. Arbogad
bea mereu, povestea snoave și spunea într-una că el
era cel mai fericit dintre oameni și îl îndemna pe
Zadig să fie și el fericit ca dînsul. În sfîrșit, amețit
de aburii vinului, se duse să doarmă liniștit. Zadig
petrecu noaptea în frămîntări cumplite. „Cum! își
spunea el, regele a înnebunit! A fost omorît! Nu
mă pot opri să nu-l plîng. Țara e sîrșiată și tîlharul
acesta e fericit. Ce soartă! Un hoț e fericit și ceea ce
natura a făcut mai frumos poate că a pierit într-un
chip groaznic sau trăiește acum într-o stare mai rea
decît moartea. O, Astarte! Unde ești?”

Cum se făcu ziuă, începu să-i întrebă pe toți cei
pe care-i întîlni în castel. Dar toți aveau treabă; în
timpul nopții umblaseră după jaf și acum își împăr-
țeau prada. Tot ce Zadig a putut cîpăta în această
învălmășeală și zarvă a fost să i se dea voie să plece.
Se folosi fără întîrziere de această îngăduință, cufun-
dat mai mult decît oricînd în gîndurile lui dureroase.

Zadig mergea acum îngrijorat, neliniștit, gîndin-
du-se mereu la nenorocita Astarte, la regele Babi-
lonului, la credinciosul Cador, la fericitul tîlhar Ar-
bogad, la femeia aceea atît de năzuroasă, pe care
niște babilonieni o răpiseră la hotarele Egiptului, în
sfîrșit la toate piedicile și la toate nenorocirile pe
care le întîmpinase.

Capitolul XVII

PISCARUL.

Căinîndu-și mereu soarta și socotindu-se drept o
pildă de nenorocire, Zadig ajunsese la un rîu. Pe mal
ședea întins un pescar care ținea cu o mînă leneșă
un năvod, parcă gata să-l scape, și își ridica ochii la cer.

— Sînt negreșit cel mai nenorocit om de pe pămînt,
spunea pescarul. Am fost, după cum spune toată

lumea, cel mai vestit negustor de brinză și smintină din Babilon și am pierdut toată averea. Am avut cea mai frumoasă femeie pe care un om de teapa mea poate s-o aibă și femeia asta m-a lăsat. Îmi mai rămăsese o căsuță prizărită, mi-au dărîmat-o și pe aceea. Acum stau într-un bordei, n-am alt mijloc de trai decît pescuitul și nu prind nici un pește. Năvodule, de acum nu te mai arunc în apă, am să m-arunc chiar eu în ea.

Spunînd aceasta, se sculă deodată și se duse către apă cu înălțîșarea unui om care vrea să se azvîrle și să sfîrșească cu viața.

„Iată așadar, îmi spuse Zadig, că mai sînt oameni tot atît de nenorociți ca și mine.”

Dorința de-a scăpa de la moarte pe pescar îi veni tot atît de repede ca și gîndul acesta. Se repezi la Țînsul, îl opri și îi spuse înduioșat vorbe de mîngiere. Se zice că ești mai puțin nenorocit cînd nu ești nenorocit numai tu; dar, după Zoroastru, asta nu-i din răutate, ci din nevoie. Te simți atunci atras către un nenorocit ca spre semenul tău. Bucuria unui fericit nr fi o insultă: însă doi nenorociți sînt ca doi copăcei slabi care, sprijinindu-se unul de altul, se întăresc împotriva furtunii.

— De ce te lași copleșit de nenorocire? întrebă Zadig pe pescar.

— Din pricină că nu mai am cu ce să trăiesc. Am fost cel mai de vază om din satul Derlback de lîngă Babilon și făceam, ajutat de nevastă-mea, cea mai bună brinză din toată țara. Reginei Astarte și vestitului Zadig, ministrul, le plăcea foarte mult. Le dădusem șase sute de bucăți de brinză. Cînd m-am dus să mi le plătească, am aflat că regina și cu Zadig nu mai erau în Babilon. M-am dus acasă la Zadig, pe care nu-l văzusem niciodată. Am găsit acolo pe arcașii Desterhamului care, cu poruncă scrisă din partea regelui, prădau casa în chip cîstit și cu bună rînduială. Am plecat repede la bucătăriile reginei. Cîțiva stolnicii mi-au spus că regina a murit; alții,

că era în închisoare; alții ziceau că a fugit; și toți mi-au spus că am să rămân cu brânza neplătită. M-am dus cu nevastă-mea la seniorul Orcan, care era și el mușteriu meu. I-am cerut sprijinul. L-a dat, dar numai nevesti-mi. Era mai albă decât brânza care a fost începutul necazurilor mele; și purpura de Tyr nu era mai strălucitoare decât roșeața care înviora pielea ei albă. De aceea Orcan, a oprit-o la dînsul și pe mine m-a dat afară. Am scris soției mele o scrisoare plină de deznădejde. Ea a spus celui care aducea scrisoarea: „A, da! îl cunosc pe omul acesta care-mi scrie, am auzit de dînsul. Se zice că face niște brînză minunată; să-mi aducă și mie și să i se plătească.”

În necazul meu am vrut să iau calea judecării. Mai aveam șase uncii de aur. A trebuit să dau două uncii avocatului pe care l-am consultat, două procurorului care a cercetat cum stă treaba, două secretarului judecătorului. Dar cînd toate acestea au fost gata, procesul încă nu începuse și cheltuisem mai multe parale decât făceau brînza cu nevastă-mea la un loc. M-am întors în satul meu cu gîndul să-mi vînd casa ca să-mi capăt nevasta.

Casa mea prețuia cel puțin șaiszeci de uncii de aur; dar lumea vedea că sînt sărac și grăbit să vînd. Unul mi-a dat treizeci de uncii, al doilea douăzeci și al treilea zece. Eram tocmai gata să închei tîrgul, plîm într-atîta eram de orbit, cînd iată că un prinț din Ilyrcania a venit în Babilon cotropind totul în calea lui. Casa mi-a fost prădată și arsă.

După ce mi-am pierdut banii, nevasta și casa, am venit pe aceste meleaguri unde mă vezi acum. Am încercat să mă fac pescar. Dar peștii își bat joc de mine ca și oamenii. Nu prind nimic, mor de foame; și dacă nu erai dumneata, preacinstite domnule, eram să mor înecat în rîu.

Pescarul nu-și spusese povestea lui dintr-o dată pentru că Zaulig, tulburat adînc, îi spunea în fiecare clipă:

— Și nu știi nimic de soarta reginei?

— Nu, preacinstite domnule, răspunse pescarul; știu numai atât că regina și Zadig nu mi-au plătit brluza, că am rămas fără nevastă și că sînt necăjit, vai de capul meu.

— Eu cred, răspunse Zadig, că n-ai să-ți pierzi toți banii. Am auzit de Zadig; e un om de treabă; dacă se întoarce la Babilon, așa cum trage nădejde, are să-ți dea mai mult chiar decît îți datorește. Iar în ce privește pe nevasta dumitale, care nu-i așa de cinstită, eu te-aș sfătui să nu mai încerci s-o iei înapoi. Și acum, uite ce zic eu: să te duci la Babilon; eu am să ajung înainte fiindcă sînt călare și dumneata pe jos. Acolo du-te la Cador, un om vestit prin partea locului, spune-i că te-ai întâlnit cu prietenul lui și așteaptă-mă la dînsul. Du-te, și poate că n-ai să mai fii așa de necăjit. Atotputernice Orosmad, urmă el, tu te slujești de mine ca să aduci mîngiere omului acestuia; de cine oare te vei sluji ca să-mi aduci mîngiere și mie?

Zadig dădu pescarului jumătate din banii pe care li adusese din Arabia și pescarul, uimit și fericit, sărută picioarele prietenului lui Cador, spunînd:

— Ești un inger mîntuitor.

Dar Zadig îl întreba mereu și se tînguia.

— Cum? preacinstite domnule, spuse pescarul, cîți nenorocit și dumneata care faci atîta bine?

— Mai nenorocit de o sută de ori decît tine, răspunse Zadig.

— Dar cum se poate ca omul care dă să fie mai nenorocit decît omul care primește?

— Se poate, fiindcă necazul tău cel mai mare a fost nevoia, iar nenorocirea mea vine de la inimă.

— Oare ți-o fi luat și dumitale nevasta? întrebă pescarul.

Vorbele acestea aduseră aminte lui Zadig de toate întîmplările lui. Își reciti în minte catastiful tuturor necazurilor, începînd cu călcaua reginei și sfîrșind cu sosirea lui la Arbogad tilharul.

— Orcan, apuse el, se cuvine pedepsit. De obicei iusă tocmai oameni ca el sînt ocrotiți de soartă. Deocamdată tu du-te la Cador și așteaptă-mă acolo.

Se despărțiră. Pescarul o luă pe jos aducînd soartei lui mulțumiri, iar Zadig porni în fuga calului învinuindu-și merceu soarta.

Capitolul XVIII

VASILISCU.

Ajuns la o pajiște frumoasă văzu mai multe femei care căutau ceva cu mare băgare de seamă. Își îngădui să se apropie de una dintre ele și să întrebe dacă putea să aibă cîntea să le ajute în căutarea lor.

— Cu neputință, răspunse siriana; numai o femeie poate să atingă cu mîna ceea ce căutăm noi.

— Ciudat! zise Zadig. Aș îndrăzni să vă rog să-mi spuneți ce lucru e acela pe care numai o femeie are voie să pună mîna.

— Un vasilisc.

— Un vasilisc, doamnă? Și pentru ce, mă rog, căutați un vasilisc?

— Are nevoie de el stăpînul nostru Ogul. Palatul lui e acolo, la capătul pajiștii, pe malul rîului. Noi sîntem roabele sale supuse. Stăpînul nostru Ogul e bolnav. Vraciul lui i-a spus să mănînce vasilisc fierț în apă de trandafiri; și fiindcă e o victate care se găsește foarte rar și numai o femeie poate s-o prindă, Ogul a făgăduit că va lua de soție pe aceea dintre noi care îi va aduce un vasilisc. Și acum lasă-mă, te rog, să caut, fiindcă vezi ce pagubă aș avea dacă tovarășele mele mi-ar lua-o înainte.

Zadig lăsă pe siriană și pe celelalte femei să caute mai departe vasiliscul și își văzu de drum. Ajunse la un pîrâu și dădu acolo de altă femeie, care ședea culcată în iarbă și nu căuta nimic. Înfățișarea ei

părea salnică și un vâl îi acoperea fața. Ședea întoarsă către pârâu și ofta adînc. În mînă ținea un bețișor cu care scria niște litere pe nisipul mărunt ce se întindea între iarbă și pârâu.

Zadig vru să vadă ce scria. Se apropie și văzu litera Z și pe urmă un A. Asta îl miră. Apoi văzu un D. Tresări. Uimirea lui fu fără seamăn cînd văzu ultimele două litere ale numelui său. Rămase cîtva timp nemișcat. Apoi, rupînd tăcerea cu glas șovăitor, spuse:

— O, doamnă, iartă unui străin, unui nenorocit, dacă îndrăznește să te întrebe prin ce întîmplare de mirare vede aici numele lui Zadig scris de dumnezeiasca-ți mînă?

La glasul lui, la vorbele lui, femeia își ridică vâlul, se uită la Zadig, scoase un strigăt plin de dragoste, de uimire și de bucurie și, copleșită de atîtea emoții felurite care-i năpădeau sufletul deodată, căzu leșinată în brațele lui.

Era Astarte, era regina Babilonului, cea pe care Zadig o adora și pe care se mustra că o adoră, aceea din pricina căreia se tîlguise atît și de a cărei soartă fusese atît de îngrijorat. O clipă nu mai simți nimic. Și cînd își aținti privirile în ochii Astartei, care se deschideau plini de tulburare și de dragoste, spuse:

— O, puteri nemuritoare care stăpîniți soarta bicșilor muritori, mi-o dați înapoi pe Astarte? În ce clipe, în ce locuri, în ce stare o văd iarăși?

Se aruncă în genunchi în fața Astartei și își lipi fruntea de pămînt la picioarele ei. Regina Babilonului îl ridică și-l așază lingă dînsa pe malul pârăului. De mai multe ori își șterse lacrimile care curgeau mereu. De zeci de ori începu să vorbească și tot de atîtea ori plînsul îi tăie vorba. Îl întreba prin ce întîmplare s-au întîlnit și îi lua vorba din gură cu alte întrebări. Începea să povestească despre nenorocirile ei și voia să le afle și pe ale lui Zadig. În sfîrșit, după ce amîndoi își mai domoliră tulburarea din

suflet, Zadig li povesti în cîteva cuvinte prin ce împlin-
plare se afla acum aici:

— Dar tu, nenorocită și preavrednică regină, cum
se face că te afli în aceste locuri îndepărtate, îmbră-
cată ca o roabă și în tovărășia altor roabe care caută
un vasilisc ca să-l fiarbă în apă de trandafiri după
prescripția unui vraci?

— În timp ce ele caută vasiliscul, spuse Astarte,
am să-ți spun tot ce am suferit și tot ce iert cerului
de cînd te-am văzut iarăși. Știi că regele, soțul meu,
vedea cu ochi răi curtenia ta și din această pri-
cină a luat într-o noapte hotărîrea să te sugrume și
pe mine să mă otrăvească. Știi cum cerul a îngăduit
ca piticul meu cel mut să mă vestească despre porunca
măriei-sale. Credinciosul Cador, după ce te-a silit
să-mi dai ascultare și să pleci, a intrat cu îndrăzneală
la mine pe o ușă tănuită. M-a luat și m-a dus în
templul lui Orosmad, unde fratele lui, magul, m-a
închis într-o statuie uriașă care stă cu picioarele în
temelia templului și cu creștetul în acoperiș. Am
fost acolo ca într-un morimînt, dar magul îmi dădea
tot ce-mi trebuia. În zorii zilei, spișerul regelui intră
în odaia mea aducînd o băutură făcută dintr-un ames-
tec de măsălarîșă, opiu, cucută, splinz și omag. Un
ofițer s-a dus la tine cu un ștreang de mătase albas-
tră. Dar n-a găsit pe nimeni. Cador, ca să-l înșele
mai bine pe rege, s-a dus la dînsul și s-a prefăcut
că ne învinovățește pe amîndoi. I-a spus că tu ai
 luat drumul Indiei și că eu am plecat la Memfis.
Regele a trimis slujitori să ne prindă.

Cei care mă căutau pe mine nu mă cunoșteau.
Aproape numai țic îmi arătasem chipul și numai
înaintea soțului meu și din porunca lui. Slujitorilor
li se spusese cum arătam la față și ei m-au căutat
după semnele pe care le aveau. Au dat la hotarele
Egiptului de o femeie care semăna cu mine și care
poate era mai frumoasă. Femeia umbla în neștire și
plîngea. Slujitorii au crezut că ea era regina Babilo-
nului și au adus-o la Moabdar. Greșcala lor l-a înuiat

la început cumplit pe rege, dar după aceea, uitându-se mai bine la femeie, a găsit-o foarte frumoasă și s-a potolit. Pe femeie o chema Misuf. Am aflat mai târziu că în limba egipteană asta înseamnă „frumoasa năzuroasă”. Așa și era într-adevăr. Dar era tot atât de iacusită pe cît era de năzuroasă. Misuf i-a plăcut lui Moabdar. L-a fermecat așa de mult că a luat-o de soție. Atunci firea ei s-a arătat pe de-a-ntregul. A început să facă toate nebuniile ce-i treceau prin cap. A vrut să-l pună pe magul cel mare, care era bătrîn și suferea de podagră, să danseze înaintea ei; magul n-a vrut și ea l-a prigonit după aceea cumplit. Pe urmă a poruncit marelui spătar să-i facă o plăcintă cu dulceată. Degeaba i-a spus marele spătar că el nu-i bucătar; a trebuit să-i facă plăcinta; și a fost dat afară fiindcă plăcinta era arsă. Misuf a făcut spătar pe piticul ei și pe un copil de casă l-a făcut cancelar. Așa a ocîrmuit ea Babilonul. Tuturor le părea rău după mine. Regele, care fusese destul de cumsecade pînă în clipa cînd voise să mă otrăvească și să mă sugrume, parcă și-ar fi înecat toate înșirile lui bune în dragostea nemaipomenită pe care o avea înțã de frumoasa năzuroasă. La sărbătoarea focului sfînt a venit la templu. L-am văzut rugîndu-se zeilor pentru Misuf, la picioarele statuii în care eram închisă. Am ridicat atunci glasul și am spus:

— Zeii nu primesc rugăciunea unui rege care s-a făcut tiran și care a vrut să omoare o femeie cuminte ca să se însoare cu o nebună.

Moabdar a fost atât de zguduit de vorbele acestea încît i s-a tulburat mintea. Oracolul pe care-l dădusem și tirania lui Misuf erau de ajuns să-l facă să-și piardă mințile. N-a trecut mult și a înnebunit.

Nebunia lui, care tuturor li s-a părut a fi o pedeapsă a cerului, a fost semnalul răscoalei. [Poporul s-a ridicat cu arme. Babilonul, care multă vreme se sculundase în trîndăvie și huzur, ajunsese cîmpul de luptă al unui cumplit război civil. Am fost scoasă din statuia mea și pusă în fruntea unuia din partide. Cadourile a ple-

cat în grabă la Memfis ca să te aducă în Babilon. Prințul Hyrcaniei, auzind veștile acestea triste, s-a întors cu oștire să întemeieze al treilea partid în Chal-deea. A purces la luptă împotriva regelui, care i-a ieșit înainte cu egipteanca lui nebună. Moabdar a murit ciuruit de lovituri. Misuf a căzut în mlinile învingătorului. Nenorocirea mea a fost că am fost și eu prinsă de o ceată de hyrcanieni și dusă în fața prințului tocmai atunci când o aduceau și pe Misuf. Ai să fii fără îndoială măgulit când ai să aști că prințul a găsit că sînt mai frumoasă decît egipteanca; dar ai să fii necăjit când ai să aști că m-a păstrat pentru seraiul lui. Mi-a spus foarte hotărît că, îndată ce va isprăvi cu un război pe care mai avea să-l facă, se va întoarce la mine. Închipuie-ți durerea mea! Legăturile mele cu Moabdar erau rupte, puteam să fiu a lui Zadig; și acum iată-mă căzută în lanțurile acestui barbar! I-am răspuns cu toată mîndria pe care mi-o dădeau rangul meu și sentimentele mele. Auzisem mereu că cerul dădea ființelor de felul meu anumite însușiri de măreție care, cu o vorbă sau o privire, scufundau în umilința celui mai adînc respect pe îndrăzneții care cutezau să înfrîngă acest respect. Am vorbit ca o regină, dar el s-a purtat cu mine parcă aș fi fost o fată în casă. Hyrcanul nici n-a catadicsit să stea de vorbă cu mine și a spus harapului său hadîmb că eram obraznică dar frumoasă. Ii porunci să aibă grijă de mine și să mă pună la dieta favoritelor ca să mi se frăgezească obrazul și să fiu vrednică de bunăvoința lui atunci cînd va avea prilejul să mă cinstească cu dînsa. I-am spus că am să mă omor. El mi-a răspuns rîzînd că nu se omoară nimeni pentru alîta lucru, că e obișnuit el cu de-alde astea și a plecat ca un om care a pus un papagal în colivie. Iată în ce stare se găsea cea mai mare regină a lumii și, mai mult decît alt, o inimă care era a lui Zadig!

La vorbele acestea Zadig se aruncă la picioarele ei, scaldîndu-le în lacrimi. Astarte îl ridică cu dragoste și urîă:

— Eram în stăpînirea unui barbar și rivala unei nebune cu care eram închisă. Misuf mi-a povestit întîmplarea ei din Egipt. După felul cum te zugrăvea, după timpul cînd se petrecuseră toate acestea, după cămila pe care călătoreai, după toate amănuntele mi-am dat seama că Zadig se bătuse pentru dînsa. Am fost încredințată că erai la Memfis și m-am hotărît să plec și eu într-acolo. „Uite ce, Misuf, i-am spus eu: tu ești mult mai nurlie decît mine și ai să-l deslătezi mai bine decît mine pe prințul Hyrcaniei. Ajută-mă să scap de aici; ai să domnești singură și ai să mă faci fericită, iar tu ai să te descotorosești de o rivală.” Misuf pregăti împreună cu mine fuga mea de acolo. Și am plecat împreună cu o roabă egipteancă.

Eram acum aproape de Arabia cînd un tîlhar vestit numit Arbogad m-a răpit și m-a vîndut unor negustori care m-au adus aici în palatul în care locuiește Ogul. Acesta m-a cumpărat fără să știe cine sînt. E un desfrînat care nu se gîndește decît să benchetuiască și care crede că Dumnezeu l-a lăsat pe lume ca să dea ospețe. Se înăbușă de gras ce-i. Vraciul lui, care nu prea are trecere pe lîngă dînsul cînd mistuie bine, face din el ce vrea atunci cînd a mîncat prea mult. Acum i-a băgat în cap că are să se vindece cu un vasilisc fiert în apă de trandafiri. Ogul a făgăduit mîna lui acelei roabe care îi va duce un vasilisc. După cum vezi, le lasă să se ostenească să fie vrednice de această cinste și niciodată n-am avut mai puțină poftă să găsesc un vasilisc decît acum cînd cerul mi-a îngăduit iarăși să te văd.

Și atunci Astarte și Zadig își spuseră unul altuia tot ce sentimentele lor mult timp înăbușite și tot ceea ce necazurile și dragostea lor erau în stare să inspire unor inimi alese și pasionate; și duhurile care priveghează dragostea duseră vorbele lor plină în tărîmul Venerei.

Femeile se întoarseră la Ogul fără să îi găsit ceva. Zadig se duse la dînsul și îi spuse:

— Fie ca sănătatea fără moarte să se pogoare din cer și să-ți oplăduiască zilele! Sînt vraci. Am auzit

că ești bolnav și am venit repede la domnia-ta și ți-am adus un vasilisc fierț în apă de trandafiri. Dar nu fac asta ca să mă iusor cu domnia-ta. Nu-ți cer decît să dai drumul unei tinere roabe din Babilon pe care o ai de cîteva zile; și sînt gata să rămîn cu rob în locul ei dacă n-am norocul să-l vindec pe falnicul Ogul.

Ogul se învoi. Astarte plecă la Babilon cu slujitorul lui Zadig, făgăduindu-i să-i trimită de îndată o ștafetă ca să-i dea de știre de ce s-a mai întîmplat pe acolo. Își luară rămas bun unul de la altul cu aceeași dragoste cu care se văzuseră iarăși după alta vreme. Clipa în care întîlnești din nou pe un om și clipa în care te desparți de dînsul sînt cele două mari epoci ale vieții, așa cum se spune în cartea Zend-Avestei. Zadig iubea pe regină așa cum se jura că o iubește și regina îl iubea pe Zadig mai mult decît spunea.

Zadig spuse lui Ogul așa:

— Preacinstite domnule, vasiliscul meu nu se mîntuie. Virtutea lui trebuie să intre în domnia-ta prin pori. L-am pus într-un burdușel de piele subțire, bine umflat. Domnia-ta trebuie să împingi burdușelul ăsta din toate puterile, iar eu să ți-l arunc înapoi de cîteva ori; după cîteva zile de dietă, ai să vezi ce poate meșteșugul meu.

În prima zi, Ogul, cu sufletul la gură, crezu că moare de oboseală. A doua zi fu mai puțin ostent și dormi mai bine. Într-o săptămîină își căpătă iarăși vloga, sănătatea, ușurința din anii cei mai străluciți ai vieții lui.

— Ai jucat mingea și ai fost cumpătat, îi spuse Zadig. Află că în natură nu este nici un vasilisc, că ești totdeauna sănătos dacă ești cumpătat și lucrezi și că meșteșugul de-a ține împreună necumpătarca și sănătatea este un meșteșug tot așa de himeric ca și piatra filozofală, astrologia judiciară și teologia magilor.

Vraciul lui Ogul, văzînd cît de primejdios era omul acesta pentru medicină, se înțelese cu spișerul ca să-l trimită pe Zadig să caute vasilisci pe lumea cealaltă. Și iată că, după ce totdeauna fusese pedepsit pentru

că făcuse bine, acum era cît pe ce să piară pentru că vinlecaseră un boier mincinos. Zadig fu postit la un ospaț strașnic. Aveau de gînd să-l otrăvească la al doilea fel de bucate. La felul întîi veni o ștafetă de la Astarte. Zadig se sculă de la masă și plecă. „Cînd te iubește o femeie frumoasă, spune marcele Zoroastru, ieși totdeauna din încurcătură.”

Capitolul XIX

LUPTELE

Regina fu primită în Babilon cu dragostea pe care lumea o are totdeauna față de o prințesă frumoasă care a îndurat necazuri. Babilonul părea atunci că s-a mai liniștit. Prințul Ilyrcaniei fusese omorît într-o luptă. Babilonienii, învingători, hotărîră ca Astarte să se mărite cu acela care va fi înălțat rege. Ei nu voiau ca cea mai înaltă slujbă din lume, care era aceea de soț al Astartei și rege al Babilonului, să atîrne de sfîrșirii și de tertipuri. Toți jurară că vor înălța rege pe cel mai viteaz și mai înțelept. La cîteva poște de oraș orînduîră un loc de luptă înconjurat de un amfiteatru frumos împodobit. Luptătorii trebuiau să vină înarmați plîni-n dinți. Fiecare avea în dosul amfiteatrului o încăpere deosebită unde putea să intre fără să fie văzut și cunoscut de nimeni. Aveau să fie patru lupte. Acei care vor avea norocul să învingă patru cavaleri vor trebui după aceea să lupte unii împotriva altora, iar cel care va rămîne stăpîn pe cîmpul de bătăie va fi proclamat cîștigător al jocurilor. El va trebui să se întoarcă peste patru zile cu aceleași arme și să dezlege ghicitorile pe care i le vor spune magii. Dacă nu va dezlega ghicitorile pe care i le vor spune magii, nu va fi rege, și luptele vor trebui să înceapă din nou pînă cînd se va găsi un om care să fie învingător în amîndouă aceste încercări, pentru că norodul voia

neapărat să aibă de rege pe cel mai viteaz și mai înțelept. Regina, în tot acest timp, trebuia să fie strașnic păzită: i se va îngădui numai să privească jocurile, acoperită cu un văl. Dar nu avea voie să vorbească cu nici unul din pretendenți ca să nu fie nici o părținare și nici o nedreptate.

Iată ce vești trimisese Astarte iubitului ei, cu nădejdea că el va arăta pentru dînsa mai multă vitejie și mai multă înțelepciune decît oricare altul. Zadig plecă rugînd pe Venus să-i întărească curajul și să-i lumineze mintea. Ajunse la malul Eufратului în ajunul acestei zile mari. Își înscrise stema printre acelea ale luptătorilor, ascunzîndu-și fața și numele, așa cum cerea legea, și se duse să se odihnească în odăile care îi fuseseră hărăzite prin sorți. Prietenul său Cador, care se întorsese în Babilon după ce îl căutase zadarnic prin Egipt, îi trimise din partea reginei o cămășă de zale, o platoșă, o pavăză și toate armele trebuitoare. Îi dădu de asemenea, din partea lui, un cal persan frumos. Zadig văzu mina Astartei în aceste daruri: curajul și dragostea lui căpătară puteri noi și o nouă nădejde.

A doua zi, după ce regina veni și se așeză sub un baldachin de pietre scumpe și toate doamnele și toate fețele simandicoase ale Babilonului umplură amfiteatrul, luptătorii intrară în arenă. Fiecare veni și își depuse stema la picioarele marelui mag. Traseră stemele la sorți; a lui Zadig fu cea din urmă. Cel dintîi care ieși fu un nobil foarte bogat, numit Itobad, foarte încrezut, puțin curajos, stingaci și fără duh. Slujitorii lui îi băgaseră în cap că un om ca dînsul trebuia să fie rege. El le răspunsese: „Da, un om ca mine trebuie să domnească”. Apoi îl înarmaseră din cap pînă în picioare. Purta o platoșă de aur smălțată cu verde, penaj verde, o sulită împodobită de panglici verzi. De la început chiar, după felul cum călărea, toți văzură că nu unui om ca dînsul avea să-i hărăzească cerul sceptrul Babilonului. Cel dintîi cavalier care se repezi asupra lui îl scoase din șa; al doilea îl răsturnă pe spatelo calului cu picioarele în sus și cu brațele rășchi-

rate. Itobad se ridică, dar așa de greoi, încît tot amfiteatrul începu să ridă. Al treilea care veni nici nu catadicsi să mai întrebuințeze sulita: se repezi la el, îl apucă de piciorul drept și răsucindu-l îl răsturnă la pămînt. Scutierii jocurilor veniră în fugă rîzind și îl puseră din nou în șa. Al patrulea îl apucă de piciorul stîng și îl răsturnă pe cealaltă parte. Îl duseră apoi cu huiduieli în odăile lui unde, după lege, trebuia să stea peste noapte; și el spunea, abia mergînd:

— Ce întîmplare pentru un om ca mine!

Ceilalți cavaleri își împliniră datoria mai bine. Cîțiva învinseseră doi cavaleri unul după altul; unii ajunseră chiar pînă la trei. Numai prințul Otam învinsese patru. În sfîrșit, veni și rîndul lui Zadig; el scoase din șa patru cavaleri unul după altul, cu multă grație. Era de văzut acum cine va învinge: Otam sau Zadig. Cel dintîi purta o armură albastră și aurie, cu un penaj la fel; armura lui Zadig era albă. Toate urările de izbîndă se împărțeau între cavalerul albastru și cavalerul alb. Regina, căreia îi zvîlncea inima, se ruga cerului pentru culoarea albă.

Cei doi viteji se arătară atît de sprinteni în mișcările lor, se luptară atît de frumos și se ținură atît de bine în scări, încît toată lumea, afară de regină, dorea să fie doi regi în Babilon. În sfîrșit, după ce își ostentiră caii și își rupseră sulitele, Zadig se folosi de un viclesug. El trece în dosul cavalerului albastru, îi sare în spate pe cal, îl apucă de mijloc, îl azvîrle jos, se așază în șa în locul lui și începe să se învîrtească cu calul împrejurul lui Otam, lungit la pămînt. Tot amfiteatrul strigă: „Izbîndă cavalerului alb!” Otam, mînios, se ridică și scoate sabia: Zadig sare de pe cal cu sabia în mînă. Iată-i pe amîndoi în arenă, luîndu-se din nou la luptă, o luptă în care puterea și sprinteneala înving rînd pe rînd. Penele coifurilor, cuiele platoșelor, ochiurile zalelor sar cît colo sub mii de lovituri repezi. Ei împung, retează, lovesc în dreapta, în stînga, în cpa, în piept, se dau înapoi, se reped înainte, se măsoară, se întîlnesc, se cuprind, se încolăcesc ca niște șerpi, se

izbesc ca niște lei; scintei țâșnesc în orice clipă din loviturile ce și le dau. În sfârșit, Zadig, după o clipă de reculegere, se oprește, apoi se repede către Otam, îl răstoarnă, îl dezarmează, și Otam strigă:

— O, cavaler alb, trebuie să domnești în Babilon!

Regina era în culmea bucuriei. Cavalerul alb și cavalerul albastru fură duși fiecare în odăile lor și tot astfel și ceilalți, așa cum spunea legea. Niște robi muți veniră să-i slujească și să le aducă de mâncare. E lesne de închipuit că pe Zadig îl sluji piticul cel mic al reginei. Pe urmă fură lăsați să doarmă singuri până dimineața, când învingătorul trebuia să-și aducă stema la marele mag ca s-o arate și să se facă cunoscut.

Zadig dormi, deși îndrăgostit, fiindcă era foarte ostenit. Itobad, care era alături, nu dormi de loc. În timpul nopții se sculă, luă armura albă a lui Zadig cu stema și puse în loc armura lui verde. În zorii zilei se duse mândru la mag și îi spuse că dînsul era învingător. Nu se aștepta nimeni la asta; fu proclamat totuși învingător, în timp ce Zadig dormea. Astarte, uimită și cu deznădejdea în inimă, se întoarse în Babilon. Amfiteatrul era aproape gol când Zadig se trezi. Voi să-și ia armele și nu găsi decît armura cea verde. Dar trebuia să și-o pună fiindcă nu avea altceva. Uimit și plin de minie și-o puse și veni astfel îmbrăcat în arenă. Lumea care mai era în amfiteatru îl primi cu huiduieli. Toți îl înconjurară și-i aruncară în față tot felul de batjocuri.

Niciodată vreun om n-a suferit ocări mai cumplite.

Zadig își pierdu răbdarea. Dădu la o parte cu sabia mulțimea care îndrăznea să-l jignească. Dar nu știa ce să facă.

Nu putea s-o vadă pe regină; nu putea să ceară armura albă pe care i-o trimisese ea; ar fi început lumea să vorbească. Astfel, în timp ce ea era cufundată în durere, el era cuprins de minie și de teamă.

Zadig se plimba pe malul Eufratului, convins că steaua lui îl osîndea să fie nenorocit fără nici o scăpare și se gîndea la toate necazurile lui, de la întîmplarea

cu femeia care ura pe chiori pînă la întîmplarea cu armura. „Iată ce înseamnă, își spuse el, că m-am trezit prea tîrziu din somn. Dacă aș fi dormit mai puțin, aș fi fost rege al Babilonului și Astarte ar fi fost a mea. Așadar știința, cinstea, curajul nu mi-au adus decît nenorociri.” Zadig începu să murmure împotriva Provi- denței și fu ispitit să creadă că totul pe lume era stă- pînit de o soartă rea care năpăstuia pe cei buni și ocro- tea pe cavalerii verzi. Supărat era și din pricină că purta acum armura asta verde care îl făcuse să fie huiduit. O vîndu pe un preț de nimic unui negustor care trecea pe acolo și cumpără de la negustor un caf- tan și o tichie țuguiață. Astfel îmbrăcat se plimba pe malul Eufратului, deznădăjduit și blestemînd în glînd soarta care îl prigonca mereu.

Capitolul XX

PUSTNICUL

Cum umbla el așa, întîlni pe un pustnic cu o barbă albă și venerabilă, care îi ajungea pînă la brîu. Ținea în mînă o carte din care citea cu luare-aminte. Zadig se opri și îi făcu o închinăciune adîncă. Pustnicul îi răspunse cu un aer alît de măreț și de blînd, încît Zadig vru să stea de vorbă cu dînsul. Îl întrebă ce carte citește.

— Asta e cartea soartei, spuse pustnicul; vrei să citești puțin?

Și puse cartea în mîinile lui Zadig care, deși cunoștea mai multe limbi, nu putu să înțeleagă nici măcar o literă. Asta îl făcu și mai curios.

— Pari să fii tare necăjit, îi spuse pustnicul.

— Vail am și de ce să fiu, spuse Zadig.

— Dacă-mi dai voie să te însoțesc, zise bătrînul, poate că am să-ți fiu de folos; am adus de multe ori mîngîiere celor nenorociți.

Zadig simți respect față de înfățișarea, de barba și de cartea pustnicului. În vorbele lui găsi cugetări înalte. Pustnicul vorbea de soartă, de dreptate, de morală, de binele suprem, de slăbiciunea omenească, de virtuți și de vicii cu o elocvență atât de vie și de pătrunzătoare, încât Zadig se simți atras spre dînsul de o putere de neînvins. Îl rugă stăruitor să nu-l părăsească pînă cînd nu se vor întoarce la Babilon.

— Îți cer și eu același lucru, îi spuse bătrînul. Jură-te pe Orosmad că n-ai să te desparți de mine cîteva zile, orice m-ai vedea că fac.

Zadig se jură și pleacă împreună.

Cei doi călători ajunseră seara la un castel falnic. Pustnicul ceru găzduire pentru dînsul și pentru tînărul care îl însoțea. Portarul, pe care l-ai fi luat drept un boier mare, le dădu drumul înăuntru cu un fel de bunăvoință disprețuitoare. Se înfățișară apoi unui slujitor mai mare care le arătă odăile frumoase ale stăpînului.

Fură primiți la masă lui, dar stătură la coada mesei și stăpînul nici nu se uită la dînsii. Li se dădu să mînce la fel ca și ceilalți, tot bucate alese și din belșug. După aceea se spălară pe mîini într-un lighean de aur bătut cu smaralde și rubine. Se culcară într-o odaie frumoasă și dimineața un slujitor le dădu la plecare cîte un ban de aur.

— Stăpînul casei, spuse Zadig pe drum, mi se pare a fi un om foarte darnic, deși cam mîndru; primește cu mîrînimie pe oaspeți.

Spunînd acestea văzu că un fel de pungă foarte largă pe care o purta pustnicul era parcă întinsă și umflată. Zări în ea ligheanul de aur împodobit cu pietre scumpe; pustnicul îl furase. Zadig nu îndrăzni să spună nimic, dar era foarte uimit.

Pe la amiază pustnicul se înfățișă la ușa unei case foarte mici, dar frumos clădite, în care locuia un zgîrcit bogat. Ceru găzduire pentru cîteva ceasuri. Un slujitor bătrîn și prost îmbrăcat îl întîmpină cu asprime și duse pe pustnic și pe Zadig în grajd unde le dădu

niște măslinے putrede, piine murgăită și bere răsuflată. Pustnicul mîncă și bău tot așa de mulțumit ca și în ziua trecută. Pe urmă, întorcîndu-se către slujitorul acela bătrîn care stătea lîngă ei și îi păzea să nu fure ceva și îi tot grăbea să plece, îi dădu cei doi bani de aur pe care îi primise azi-dimineață și îi mulțumi pentru serviciile lui.

— Aș vrea să vorbesc cu stăpînul dumitale, spuse pustnicul.

Slujitorul, mirat, îi duse pe amîndoi la stăpînu-său.

— Preamărite domn, îi spuse pustnicul, nu pot decît să-ți mulțumesc foarte umil pentru felul mărinimos în care ne-ai găzduit. Te rog să primești ligheanul acesta de aur ca un slab semn de recunștință din partea mea.

Zgîrcitul fu cît pe ce să cadă jos. Pustnicul nu-i dădu timp să-și vină în fire și plecă repede cu tînarul lui tovarăș.

— Părinte, îi spuse Zadig, ce-i asta? Dumneata nu pari să semeni de loc cu ceilalți oameni. Furi un lighean de aur împodobit cu pietre scumpe de la un om care te găzduiește minunat și îl dai unui zgîrcit care te primește rău.

— Fiule, răspunse bătrînul, omul acela falnic care nu găzduiește pe străini decît din deșertăciune, pentru ca ei să se minuneze de bogățiile lui, se va face mai înțelept, iar avarul va învăța cum să fie mai primitor. Nu te mai mira de nimic și vino mai departe cu mine.

Zadig nu știa încă dacă are de-a face cu omul cel mai nebun ori cu omul cel mai cuminte din lume; dar pustnicul vorbea cu atita hotărîre încît Zadig, legat de altfel și prin jurămint, nu se putea opri să nu-l urmeze.

Seara ajunseră la o casă frumoasă dar simplă, în care nu se simțea nici risipă, nici zgîrcenie. Stăpînul casei era un filozof retras departe de lume, care cultiva în liniște înțelepciunea și virtutea și care totuși nu se plictisea. Își clădise acest loc de odihnă în care primea pe oaspeți cu mărinimie, dar fără îngîmfare.

leși chiar el în întâmpinarea celor doi călători și îi duse mai întâi să se odihnească într-o odaie unde găsiră tot ce le trebuia. După cîtva timp veni chiar el ca să-i poștească la o masă curată și bine pregătită. În timpul mesei el vorbi de răscălele care izbucniseră în Babilon în vremea din urmă. Părea să fie sincer de partea reginei și spuse că s-ar fi bucurat dacă Zadig ar fi luat parte la lupta pentru coroana Babilonului. „Oamenii însă, adăugă el, nu merită să aibă un rege ca Zadig.” Acesta se înroșise și simțea cum îi crește durerea. Ei fură de părere că în lumea asta lucrurile nu merg totdeauna așa cum ar vrea înțelepții. Pustnicul spunea mereu că drumurile Providenței nu se cunosc și că oamenii greșeau cînd vorbeau despre un tot din care nu cunoșteau decît o foarte mică parte.

Vorbiră de pasiuni.

— Ah! ce primejdioase sînt! zise Zadig.

Pustnicul răspunse:

— Ele sînt vînturile care umflă pinzele corăbiei: uneori o scufundă; dar fără ele corabia n-ar putea merge. Fierrea te face minios și bolnav; dar fără fier omul n-ar putea trăi. Totul pe lume este primejdios și totul e de trebuință.

Vorbiră despre plăcere și pustnicul dovedi că plăcerea este un dar al dumnezeirii „fiindcă, spuse el, omul nu-și poate da nici senzații, nici idei, el primește tot ce are; mîhnirea și plăcerea îi vin din altă parte, ca toată ființa lui”.

Zadig se minuna că un om care făcuse lucruri atît de ciudate putea să judece atît de bine. În sfîrșit, după o conversație pe cît de instructivă, pe atît de plăcută, gazda îi duse iar pe cei doi călători în odaia lor, aducînd laude cerului care îi trimisese niște oameni atît de înțelepți și de cumsecade. Cu o dărnicie nepre-făcută și care nu putea să jignească pe nimeni, fu gata să le dea și bani. Pustnicul nu primi și îi spuse că-și ia rămas bun de pe acum, fiindcă are de gînd să plece de cu noapte la Babilon. Se despărțiră cu prie-

tenie. Zadig, mai ales, simțea multă stimă și dragoste față de omul acesta atât de plăcut.

Rămași singuri, pustnicul și cu Zadig mai rostiră încă mult timp cuvinte de laudă despre gazda lor. În zorii zilei, bătrînul își trezi tovarășul.

— Trebuie să plecăm, spuse el; dar în timp ce toți dorm, vreau să las omului acestuia o mărturie a stimei și a dragostei pe care le am față de dînsul.

Spunînd acestea luă o făclie și dădu foc casei. Zadig, înspăimîntat, începu să strige și voi să-l oprească de la o faptă atât de groazuică. Dar pustnicul îl trase după dînsul cu o putere peste fire. Casa era în flăcări. Pustnicul, care acum era departe împreună cu tovarășul lui, se uita liniștit cum ardea casa.

— Slavă Domnului, spuse el, acum casa gazdei noastre arde plină în temelie. Ferice de dînsul!

La vorbele acestea, lui Zadig îi veni totodată să pufnească de ris, să-l ocărăască pe cînstitul părinte, să-l bată și să-l ia la fugă, dar nu făcu nimic din toate astea și, stăpînit meru de puterea pustnicului, îl urmă fără voia lui pînă la cel din urmă popas de noapte.

Popasul acesta îl făcură la o văduvă, o femeie așezată, care avea un nepot de paisprezece ani, foarte drăgălaș și care era unica ei nădejde. Îi primi și ea cum putu mai bine. A doua zi dimineața ea spuse lui nepotu-său să-i ducă pe cei doi călători pînă la un pod care se rupsese de curînd și era primejdios de trecut. Băiatul, bucuros să-i slujească, mergea în fața lor. Cînd ajunseră pe pod pustnicul îi spuse:

— Vino-neoace, vreau să mulțumesc mătuși-ti.

Îl luă de păr și-l azvîrli în apă. Băiatul căzu în riu, capul lui mai ieși o clipă la fața apei și pe urmă apa îl trîi la vale.

— Ești un nelegiuit și un ucigaș! strigă atunci Zadig.

— Mi-ai fîgăduit că ai să ai mai multă răbdare, îi tăie vorba pustnicul. Află că sub dărîmăturile casei, căreia soarta i-a dat foc, stăpînul casei a găsit o comoară. Află că băiatul acesta, pe care soarta l-a

sugrumat, peste un an ar fi omorît pe mătuşă-sa şi peste doi pe tine.

— Dar de unde ştii asta, varvarule? strigă Zadig. Şi chiar dacă ai citit întâmplarea asta în cartea ta despre puterile soartei, ai tu oare dreptul să îneci un copil care nu ţi-a făcut nici un rău?

În timp ce vorbea astfel, Zadig văzu că bătrînul nu mai avea barbă şi chipul său lua înfăţişarea tinereţii. Hainele lui de pustnic pieriră. Acum, patru aripi frumoase acopereau un trup salnic care împrăştia lumină.

— O, sol al cerului! O, inger dumnezeiesc! strigă Zadig, aruncîndu-se cu fruntea la pămînt. Te-ai pogorît oare din ceruri ca să arăţi unui biet muritor cum să asculte de poruncile eterne?

— Oamenii, spuse ingerul Jesrad, judecă tot fără să cunoască nimic. Tu eşti singurul om vrednic să fie luminat.

Zadig îi ceru voie să vorbească.

— Mă tem de mine însumi, spuse el. Îndrăznesc să te rog să-mi alungi o îndoială: n-ar fi fost mai bine să fi luat pe băiatul acela şi să-l îndrepti pe calea virtuţii decît să-l îneci?

Jesrad răspunse:

— Dacă ar fi fost bun şi dacă ar fi trăit, soarta lui ar fi fost să fie omorît împreună cu femeia pe care ar fi luat-o şi cu copilul pe care l-ar fi avut.

— Cum asta? spuse Zadig; aşadar e nevoie numai-decît ca să fie pe lume nelegiuiri şi necazuri şi necazurile să cadă pe capul oamenilor de treabă?

— Cei răi, răspunse Jesrad, sînt totdeauna nenorociţi; ei slujesc ca să pună la încercare pe oamenii cei buni, puşini la număr; şi nu este rău din care să nu iasă bine.

— Dar dacă n-ar fi decît bine, şi rău de loc?

— Atunci, răspunse Jesrad, pămîntul acesta ar fi alt pămînt; înlanţuirea întâmplărilor ar fi altă orînduire înţeleaptă; şi această altă orînduire, care ar fi desăvirşită, nu poate să fie decît în locuinţa veşnică

a Ființei supreme, de care răul nu poate să se atingă. Ea a plăsmuit milioane de lumi dintre care nici una nu seamănă cu alta. Această diversitate fără margini este o însușire a puterii sale nemărginite. Nu sînt două frunze de copac pe pămînt, nu sînt două globuri pe întinsul nesfîrșit al cerului care să fie asemănătoare; și tot ceea ce vezi în micul atom pe care te-ai născut trebuia să fie la locul lui și la timpul lui anumit, după poruncile nestrămutate ale celui care cuprinde tot. Oamenii cred că copilul acela care a murit a căzut în apă din întîmplare și că tot din întîmplare a ars casa aceea; dar nu există întîmplare; totul e încercare, sau pedepsă, sau răsplată, sau prevedere. Adu-ți aminte de pescarul acela care se credea cel mai nenorocit dintre oameni. Orosmad te-a trimis pe tine ca să-i schimbi soarta. Biet muritor ce ești, nu mai cerceta ceea ce trebuie să adori.

— Dar... spuse Zadig.

Însă, în timp ce rostea acest dar, îngerul își și luă zborul către al zecelea cer. Zadig, în genunchi, se închină Providenței și se supuse. Îngerul strigă către el din înaltul văzduhului:

— Ia-ți calea către Babilon.

Capitolul XXI

GHIOTORILE

Zadig, ieșit din fire ca un om lângă care a căzut trăsnetul, mergea în neștire. Sosi în Babilon în ziua cînd cei care se luptaseră în arenă se adunaseră în vestibulul palatului ca să ghicească ghicitorile și să răspundă la întrebările marelui mag. Toți cavalerii veniseră, afară de cel cu platoșă verde. Îndată ce Zadig intră în oraș, norodul se adună împrejurul lui; ochii nu se mai săturau să-l privească, buzele să-l laude, inimile să-i ureze domnia. Invidiosul îl văzu

trecînd, se cutremură și întoarse capul. Norodul îl duse pe brațe pînă la locul adunării. Regina, care află de sosirea lui, fu cuprinsă de teamă și de speranță. Neliniștea o rodea: nu pricepea nici de ce Zadig era fără arme, nici de ce Itobad purta platoșa cea albă. Un murmur nelămurit se ridică la venirea lui Zadig. Toți erau mirați și mulțumiți că îl văd iarăși. Dar numai cavalerii care se luptaseră aveau voie să vină la adunare.

— Am luptat și eu ca și ceilalți, spuse el. Însă armele mele le poartă altul aici și, înainte de a avea cîntea să dovedesc asta, cer voie să mă înfățișez și eu ca să dezleg ghicitorile.

Cererea fu pusă la vot. Renumele lui de cînte era încă atît de puternic întipărit în mintea tuturor, încît îl primiră fără șovăire.

Marele mag puse mai întîi întrebarea asta:

— „Care lucru pe lume este cel mai lung și cel mai scurt, cel mai iute și cel mai încet, cel ce se poate împărți mai mult și cel mai întins, fără care nimic nu se poate face, care înghite tot ce-i mic și dă viață la tot ce-i mare?”

Trebuia să răspundă Itobad. El spuse că un om ca dînsul nu se pricepea în ghicitori și că era de ajuns că a învins lovînd strașnic cu sulîța. Unii spuseră că ghicitoarea însemna soarta, alții pămîntul, alții lumina. Zadig spuse că era timpul.

— Nimic nu e mai lung decît timpul, pentru că el e măsura veșniciei; nimic nu-i mai scurt, pentru că ne lipsește cînd avem ceva de înfăptuit; nimic nu-i mai încet pentru cine gustă plăcerile; se întinde la nesfîrșit în mare, se împarte la nesfîrșit în mic; nimeni nu ține seama de dînsul și tuturora le pare rău de pierderea lui; nimic nu se face fără dînsul; aruncă în uitare tot ce nu e vrednic să rămînă și faptele înalte le face nemuritoare!

Adunarea găsi că Zadig avea dreptate.

A doua întrebare fu următoarea:

— „Care e lucrul pe care îl primești fără să mulțu-

mești, de care te bucuri fără să știi cum, pe care îl dai altora când nu știi unde ai ajuns și pe care îl pierzi fără să-ți dai seama?”

Fiecare spuse ceva. Numai Zadig ghici că era viața.

Zadig dezlegă și celelalte ghicitori cu aceeași ușurință. Itobad spunea mereu că nimic nu era mai ușor și că ar fi izbutit și el tot așa de bine dacă ar fi vrut să-și dea osteneala. Se mai puseră întrebări despre dreptate, despre binele suprem, despre arta guvernării. Răspunsurile lui Zadig fură socotite drept cele mai bune.

— Păcat, spuneau toți, că un om atât de deștept este un atât de slab călăreț.

— Prealuminate fețe, spuse Zadig, am avut cinstea să înving și în luptă. Platoșa cea albă este a mea. Itobad mi-a luat-o pe când dormeam; s-a gândit fără îndoială că i-ar sta mai bine decât cea verde. Sint gata să-i dovedesc acum în fața domniilor-voastre, cu caftanul și cu sabia împotriva acestei armuri albe pe care mi-a luat-o pe neașteptate, că eu am avut cinstea să-l înving pe viteazul Otam.

Itobad primi provocarea cu cea mai mare încredere. N-avea nici o îndoială că, îmbrăcat cum era, cu coif, platoșă și zale, va răpune repede pe un luptător cu scufie și halat. Zadig scoase sabia, închinându-se în fața reginei care îl privea cuprinsă de bucurie și de teamă. Itobad scoase și el sabia fără să se închine în fața nimănui. Înaintă spre Zadig ca un om care nu se teme de nimic. Îi repezi lui Zadig o lovitură care i-ar fi putut crăpa capul. Dar Zadig se apără de lovitură și, lovind la rindul său cu latul sabiei sabia lui Itobad, i-o rupse în două. Atunci Zadig luându-l în brațe pe Itobad îl aruncă la pământ și, punându-i sabia în piept, îi spuse:

— Lasă-mă să-ți iau armele ori, dacă nu, te ucid.

Itobad, tot minunându-se de necazurile care cădeau peste un om ca dînsul, se dădu bătut. Zadig îi luă coiful cel falnic, platoșa cea frumoasă și zalele strălucitoare, se îmbracă cu ele și se duse să se arunce la

picioarele Astartei. Cador dovedi cu ușurință că armura era a lui Zadig. Acesta fu înălțat rege cu consimțământul tuturor și mai ales al Astartei care gusta acum, după atâtea necazuri, plăcerea de a vedea că iubitul ei e vrednic în ochii lumii întregi să-i fie soț. Itobad se duse să domnească acasă la dînsul. Zadig fu rege și fu fericit. Avea mereu în minte ceea ce îi spusese ingerul Jesrad. Își aducea aminte și de grăuntele de nisip care a ajuns diamant. Regina și cu dînsul slăviră Providența. Zadig dădu drumul frumoasei Misuf să cutreiere lumea. Chemă la dînsul pe tîlharul Arbogad, căruia îi dădu o slujbă mare în oștire și îi făgădui că-l va înainta la cele mai înalte dregătorii dacă se va purta ca un adevărat războinic, dar că va pune să-l spînzure dacă se va apuca de tîlhării.

Chemă pe Setoc din fundul Arabiei, împreună cu frumoasa Almona, și îl puse în fruntea negustorimii din Babilon. Cador a fost și el chivernisit și prețuit așa cum se cuvenea pentru ajutorul pe care îl dăduse. A fost prietenul regelui și regele a fost astfel singurul monarh din lume care a avut un prieten. Piticul cel mut n-a fost uitat nici el. Pescarul a fost dăruit cu o casă frumoasă. Orcan a fost osîndit să-i plătească o mare sumă de bani și să-i dea nevasta înapoi; dar pescarul, cumînțit, nu luă decît banii.

Frumoasei Semira îi părea rău acum că pe vremuri crezuse că Zadig are să chiorască și Azora plîngea gîndindu-se că voise să-i taie nasul. Zadig le alină cu daruri durerea. Invidiosul muri de ciudă și rușine. Țara întregă se bucura de pace, de glorie și de belșug. Au fost atunci cele mai frumoase vremuri de pe pămînt. Domneau în lume dreptatea și iubirea. Toți aduceau laude lui Zadig și Zadig aducea laude cerului.